

Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Asya Politikaları

Ahmet ÖZDEMİR*

Özet

Bu çalışmanın amacı ABD'nin Orta Asya Cumhuriyetlerine (Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan) yönelik yürüttüğü politikayı ortaya koymaktır. Bu kapsamda Washington'un siyasi, askerî/güvenlik, iktisadi ve enerji alanlarındaki faaliyetlerine odaklanılmaktadır. Bu araştırmada aşağıdaki hipotez sınanmaktadır: ABD'nin, Orta Asya Cumhuriyetlerine yönelik yürütmüş olduğu siyasi, askerî, iktisadi ve enerji alanlarındaki politikaların, bölgede faaliyet gösteren diğer aktörler olan Çin ve Rusya'ya kıyasla daha dezavantajlı ve son anılan iki devletin kendi aralarında gerçekleştirdikleri iş birliği karşısında başarısız olduğu yönündedir. Bu hipotezi sınamak amacıyla aşağıdaki yol haritası oluşturulmuştur: Bu minvalde sırasıyla ABD'nin Orta Asya'da siyasi, güvenlik, iktisadi ve enerji alanlarındaki faaliyetlerine yer verilmiştir. Sonuç kısmında ise çalışmanın bulguları tartışılmıştır. Bu makalede, detaylı bir alan yazın taraması yapıldıktan sonra araştırma kapsamına giren yazılı kaynaklar incelenmiş ve belge çözümlenmesi yöntemi kullanılmıştır. Diğer yandan çeşitli kaynaklardan toplanan veriler nitel içerik çözümlenmesine tabi tutulmuştur. Bu araştırmada yararlanılan istatistiki veriler daha ziyade çevrim içi ortamda bulunan raporlardan temin edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: ABD, Orta Asya Politikası, Siyaset, Askeriye, İktisat, Yardımlar, Enerji

USA's Central Asia Policies

Abstract

This study aims to reveal the US policy toward the Central Asian Republics (Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, Turkmenistan and Tajikistan). Within this scope it will be focused on Washington's political, military/security, economic, and energy activities. This study tests the following hypothesis: The political, military, economic, and energy policies of the United States toward the Central Asian Republics are disadvantageous compared to the other actors operating in the region, namely China and Russia, and have failed due to the cooperation between the latter mentioned two states. To test this hypothesis, the following road map has been developed: In this sense, the US activities in Central Asia in politics, security, economics, and energy are presented, respectively. In the conclusion, the findings of the study are discussed. After a detailed literature review, this article analyzed written sources within the research's scope, and the document analysis method was used. On the other hand, data collected from various sources were subjected to qualitative content analysis. The statistical data utilized in this study were mainly obtained from online reports.

Keywords: USA, Central Asia Policy, Politics, Military, Economics, Aid, Energy

Giriş

Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) benimsemiş olduğu liberal ideoloji bu ülkenin dış politikasını yönlendiren temel etkenlerden birisidir. Dolayısıyla bu ülkenin Orta Asya'ya yönelik politikası liberal anlayıştan bağımsız olarak düşünülmemelidir. Amerika'nın demokratik değerlere önem vermesinin nedeni mümkün olduğu kadar çok sayıda insana ve devlete kendi düşünce tarzını kabul ettirmektir. Bu minvalde Orta Asya'da yumuşak güç araçları etkin biçimde kullanılarak bölgede demokrasi teşvik edilmekte ve

* Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Doktora Programı, E-mektup: ahmetozo@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3364-9805

ekonominin liberalleşmesi desteklenmektedir. Esasında Washington'un küresel hâkimiyetini sürdürebilmesi ekonomik üstünlüğüne ve ekonomik ilişkiler ağını etkin bir şekilde yönlendirebilmesine bağlıdır. Bu minvalde Orta Asya bölgesi önemli bir coğrafya olarak sivrilmiştir.

Bu çalışmanın amacı ABD'nin Orta Asya Cumhuriyetlerine (Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan) yönelik yürüttüğü politikayı ortaya koymaktır. Bu kapsamda Washington'un siyasi, askerî/güvenlik, iktisadi ve enerji alanlarındaki faaliyetlerine odaklanılmaktadır. Bu çalışmada aşağıdaki hipotez sınamaktadır: ABD'nin, Orta Asya Cumhuriyetlerine yönelik yürütmüş olduğu siyasi, askerî, iktisadi ve enerji alanlarındaki politikaların, bölgede faaliyet gösteren diğer aktörler olan Çin ve Rusya'ya kıyasla daha dezavantajlı ve son anılan iki devletin kendi aralarında gerçekleştirdikleri iş birliği karşısında başarısız olduğu yönündedir. Bu hipotezi sınamak amacıyla aşağıdaki yol haritası oluşturulmuştur: Bu minvalde sırasıyla ABD'nin Orta Asya'da siyasi, güvenlik, iktisadi ve enerji alanlarındaki faaliyetlerine yer verilmiştir. Sonuç kısmında ise çalışmanın bulguları tartışılmıştır.

Yöntem ve Yazın

Bu çalışmada, detaylı bir alan yazın taraması yapıldıktan sonra araştırma kapsamına giren yazılı kaynaklar incelenmiş ve belge çözümlemesi yöntemi kullanılmıştır. Bu minvalde alan yazındaki makalelerden yararlanılmıştır. Dikkate alınan bu kaynakların büyük bir çoğunluğu kütüphanelerin çevrim içi mecralarından elde edilmiştir. Ayrıca verilerin bir kısmı ise yine çevrim içi ortamda bulunan araştırma merkezlerinin raporlarından ve haber sayfalarından derlenmiştir. Anılan raporlardan elde edilen veriler, birincil kaynaklar olarak hizmet görmüştür. Çalışmada ayrıca Gazi Üniversitesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, gibi bazı öğretim kurumlarının doktora ve yüksek lisans tezlerinden de yararlanılmıştır. Bu surette çeşitli kaynaklardan toplanan veriler nitel (kalitatif) içerik çözümlemesine tabi tutulmuştur. Bu çalışmada kullanılan istatistiksel veriler ise çevrim içi ortamda bulunan raporlardan temin edilmiştir.

Mevcut yazın incelendiğinde Amerika'nın Orta Asya politikası hakkında çok sayıda çalışma yapıldığı müşahade edilmiştir. Bu eserlerin önemli bir kısmı çözümlemelerinin merkezine ya sadece bölgedeki Türk devletlerini koymuş ya da Orta Asya coğrafyasındaki tüm ülkeleri kapsayacak şekilde bir gidişat izlemiştir. ABD'nin Orta Asya politikası üzerine yazılmış olan eserler hakkında aşağıdaki değerlendirme yapılabilir: Ömer Kurtbağ'ın yazmış olduğu "Soğuk Savaş'ın Sonundan Günümüze ABD'nin Türkistan Politikası"¹ başlıklı makalenin temel savı, Washington yönetiminin Türkistan'a yönelik yaklaşımı 1990'lı yıllarda ekonomi ve enerji merkezli iken, 11 Eylül terör saldırılarından sonra güvenlik odaklı bir dönüşüm geçirdiği yönündedir. Bu çalışmada Washington'un bölge politikası terörle mücadele ekseninde ve Afganistan merkeze alınarak oluşturulduğu için bu durumun bölge ülkeleriyle ilişkilerde demokratikleşme ve güvenlik ekseninde bir ikilem yarattığı ve bu yüzden de söz konusu yönelimin Washington'un bölge başkentleri ile ilişkilerine olumlu yönde yansımadağı belirtilmiştir.

¹ Kurtbağ, Ömer, Soğuk Savaş'ın Sonundan Günümüze ABD'nin Türkistan Politikası, Türk Dünyası Araştırmaları, Cilt 129, Sayı 255, Kasım-Aralık 2021, s.379-404.

Işık Kuşçu Bonnenfant “Türk Cumhuriyetleri ve Amerikan Dış Politikası”² başlıklı makalesinde, Orta Asya Cumhuriyetlerinin ABD için önemine ve bu ülkenin dış politikasında bölgeye verilen önceliklere değinmiştir. Bonnenfant çalışmasında bazı yazarları referans göstererek Washington’un bölgede insan hakları ve demokrasiyi önceleyen politikalar yürütmesinin kendi çıkarlarına aykırılık teşkil ettiğini belirterek demokrasi gündeminin sadece bir söylemden ibaret olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca ABD’nin önceliğinin Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan özelinde enerji, Özbekistan ve Kırgızistan’da ise güvenlik bağlamında düğümlendiği ifade edilmiştir

M. Akif Kireççi, “Türk Cumhuriyetleri’nin Bağımsızlıklarının 20. Yılında Amerika Birleşik Devletleri’nin Orta Asya Politikaları”³ başlıklı çalışmasında, ABD’nin bölgeye yönelik politikasının iki temel stratejik amaca hizmet ettiğini yazmıştır: Bunlar; küresel güvenliğin sağlanması ve Orta Asya coğrafyasındaki enerji kaynaklarının dünya piyasalarına arz edilmesidir. Ayrıca ABD’nin Orta Asya’da bulunan enerji piyasalarında Rusya’nın mevcut tekeli kırarak amacıyla bölge ülkelerine yeni enerji nakil hatları oluşturma bakımından çeşitli seçenekler sunduğu dile getirilmiştir. Söz konusu hatların Orta Asya’yı Güney Asya veya Avrupa’ya bağlamaya matuf girişimler olduğu vurgulanan makalede Washington’un enerji nakil hatları aracılığıyla uluslararası ticari güvenliği sağlamaya gayret ettiği ortaya koyulmuştur.

Diplomasi ve Siyaset

ABD, 25 Aralık 1991 tarihinde Kazakistan⁴, 27 Aralık 1991’de ise Kırgızistan’ın⁵ bağımsızlıklarını tanımış akabinde 1992 yılında Özbekistan,⁶ Türkmenistan⁷ ve Tacikistan gibi ülkelerle diplomatik ilişkiler kurmuştur.⁸ ABD Dışişleri Bakanı James Baker 1992 yılının baharında Orta Asya ülkelerini ziyaret etmiştir. İlk yıllarda Washington’un bölge başkentleri ile diplomatik ilişkilerini hükümetlerden ziyade çok uluslu petrol ve doğal gaz şirketleri belirlemişlerdir. Bu durum bölgede enerji şirketlerinin çıkarlarına öncelik verildiğini kanıtlamaktadır. Esas itibarıyla ABD Orta Asya bölgesine 11 Eylül Olaylarından sonra önem vermeye başlamıştır. Daha öncesinde Amerikalı hukuk firmaları ve danışmanlık şirketleri, bölge hükümetlerine veya kendi ulusal girişimcilerine danışmanlık yapmak suretiyle bir bakıma Orta Asya’nın kapılarının kendi ülkeleri için açılmasına vesile

² Bonnenfant, Işık Kuşçu, “Türk Cumhuriyetleri ve Amerikan Dış Politikası”, Yıldız, Fırat (ed.), 30. Yılında Türk Cumhuriyetleri Küresel Politika, Nobel Akademik Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara, 2021, s.151-168.

³ Kireççi, M. Akif, Türk Cumhuriyetleri’nin Bağımsızlıklarının 20. Yılında Amerika Birleşik Devletleri’nin Orta Asya Politikaları, Yılmaz, Murat (ed.), Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, İnceleme-Araştırma Dizisi, Yayın No 03, Temmuz 2011.

⁴ U.S. Relations with Kazakhstan, U.S. Department of State, 5 Temmuz 2022, <https://www.state.gov/u-s-relations-with-kazakhstan/>, (11.12.2022).

⁵ Bozkurt, Giray Saynur, Kırgızistan’ın Küresel ve Bölgesel Güçler ile İlişkilerine Genel Bakış, TASAM, 17 Aralık 2013, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/26751/kirgizistanin_kuresel_ve_bolgesel_gucler_ile_iliskilerine_genel_bakis, (30.03.2023).

⁶ U.S. Relations with Uzbekistan, United States Department of State, 26 Temmuz 2022, <https://www.state.gov/u-s-relations-with-uzbekistan/>, (11.12.2022).

⁷ U.S. Relations with Turkmenistan, United States Department of State, 28 Temmuz 2022, <https://www.state.gov/u-s-relations-with-turkmenistan/>, (11.12.2022).

⁸ U.S. Relations with Tajikistan, United States Department of State, 28 Temmuz 2022, <https://www.state.gov/u-s-relations-with-tajikistan/>, (11.12.2022).

olmuşlardır.⁹ Washington'un Orta Asya politikasında; Rusya'nın "Yakın Çevre Doktrini" marifetiyle etkinliğini artırma gayretleri, AB'nin Avrupa-Kafkasya-Asya Nakil Koridoru (TRACECA) ve "Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Doğal Gaz Taşıma" (INOGATE)¹⁰ adlı projeleri uygulamaya koyması, Çin'in bölgedeki faaliyetlerine hız vermesi, Türkiye'nin kendinden beklenen etkinliği gösterememesi ve Amerikalı petrol şirketlerinin menfaatlerinin korunması gibi hususlar etkili olmuştur.¹¹

Washington'un Orta Asya başkentlerine ilişkin politikasını etkileyen iç faktörlerin başında lobiler ve düşünce kuruluşları (think-tanks) gelmektedir. Ayrıca ABD'nin benimsemiş olduğu liberal ideoloji de bu ülkenin dış politikasını yönlendiren temel etkenlerden birisidir. Dış faktörler kapsamında ise Rusya, Çin, İran ve Türkiye gibi küresel ve bölgesel güçler arasındaki dengeler devreye girmektedir.¹² ABD, Orta Asya ülkelerini, liberal ilkeler olan özelleştirme, serbest ticaret, hesap verilebilirlik, yerinden yönetim ve demokratikleşme doğrultusunda reformlar yapmaları için cesaretlendirmiştir.¹³ Washington bu temel değerler mucibince bölge ülkelerinde demokratikleşme, insan haklarına riayet, istikrara katkı sunma, serbest pazar ekonomisinin uygulanmasına destek verme ve nükleer silahların denetimi gibi hususların kuvveden fiile çıkarılmasına omuz vermiştir.¹⁴ Diğer yandan Washington yönetimi Orta Asya'da özellikle demokrasi ve insan hakları gibi değerlerin içselleştirilmesinin desteklenmesi amacıyla bir takım araçları devreye sokmuştur. Bu kapsamda özellikle Barış Gönüllüleri, Soros Vakfı, Ulusal Demokrasi Enstitüsü (NDI), Ulusal Demokrasi Fonu ve Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) gibi kuruluşlar dikkate şayandır.¹⁵ USAID, Amerikan halkı adına yurt dışında demokratik değerleri teşvik ederek özgür, barışçıl ve müreffeh bir dünya meydana getirme misyonu ile ABD hükûmetlerinin uluslararası kalkınma ve afet yardımlarına öncülük etmektedir.¹⁶ Bu kuruluş Orta Asya ülkelerinin tamamına ekonomik yardımlar yapmaktadır. Söz konusu coğrafyadaki faaliyetlerine 1993 yılında başlayan "gönüllüler" ise, İngilizceyi öğretmek amacıyla ortaöğretim ve üniversitelerdeki öğrenci ve öğretim üyeleri ile sıkı bir temas hâlinde bulunarak "Organizasyon ve Kamu Destek Programı" kapsamında gençlere, kadınlara ve engellilere yönelik çalışmalar yapmışlardır.¹⁷

⁹ Çınar, B. Bulut ve Kesici, Abdulkayyum, ABD'nin Hazar Enerji Politikası ve Türkiye, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı 33, Ekim 2005, s.178.

¹⁰ Bu konuda bk. AB'nin Orta Asya Politikaları başlıklı bölüm.

¹¹ Erhan, Çağrı, ABD'nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül'ün Etkileri, Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi, Cilt 1, Sayı 3, Güz 2004, s.130 ve Karakuzu, Taner, Hegemony and energy resources: example of Central Asia, VUZF Review, 2, 2017, s.115-117.

¹² Amanov, Şatlık, Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Asya Politikası, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007, s.89.

¹³ Gürdal, Elif, Orta Asya'nın Amerikan Hegemonyasına Eklemlenmesi ve Bu Süreçte ABD'nin Enerji Politikaları, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu, 2014, s.40-41.

¹⁴ Aras, Bülent ve Çolak, İhsan, Amerika-Orta Asya İlişkileri, Avrasya Etüdüleri, Cilt 3, Sayı 3, Sonbahar 1996, s.57.

¹⁵ Küçük, Kayahan, ABD'nin Kırgızistan'daki Vakıfları, Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, Temmuz 2019, s.46.

¹⁶ Mission, Vision and Values, United States Agency for International Development, <https://www.usaid.gov/about-us/mission-vision-values>, (05.01.2023).

¹⁷ Nogayeva, Ainur, ABD'nin Orta Asya'daki Demokratikleştirme Politikaları: Araçlar, Devrim, Denemeleri ve Sonuçlar, OAKA, Cilt 5, Sayı 10, 2010, s.66.

Soros Vakfı'nın Kazakistan şubesi, "Açık Toplum Enstitüsü" tarafından demokratik değerleri desteklemek amacıyla 1995 yılında hayata geçirilmiş bir sivil toplum kuruluşu olma özelliğine sahiptir. Vakfın Kazakistan'daki faaliyetleri için söz konusu yıldan bu yana HIV/AIDS gibi hastalıkları önleme, yurtdışı eğitim bursları, eleştirel düşünme eğitimi alanlarında çeşitli projelere yaklaşık 100 milyon ABD doları tutarında hibe verilmiştir.¹⁸ Bu bağlamda Açık Toplum Enstitüsüne gelince bu kuruluşun sadece Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te bir şubesi bulunmaktadır.¹⁹ Diğer yandan 1983 yılından bu yana faaliyette bulunan NDI ise yerel paydaşları ile birlikte sivil toplum örgütleri kurarak bunların güçlenmelerine omuz verme, seçim güvenliğini sağlama, siyasete katılımı teşvik etme ve hesap verilebilirliği teşvik etme yönünde çalışmalar yürütmüş ve yürütmektedir.²⁰ Demokratik kurumları, süreçleri, normları ve değerleri korumak bu kurumun temel görevleri arasındadır.²¹ Söz gelimi NDI Orta Asya ülkelerinde siyasi partilerin, milletvekillerinin ve sivil toplum kuruluşlarının taleplerini karşılamaya çalışmıştır. Bu taleplerden bazıları; duruşmaların halka açık bir şekilde yürütülmesi, seçim bölgelerinde sosyal destek ofisleri kurulması ve milletvekillerinin televizyonlardaki tartışma programlarına katılmaya teşvik edilmesi gibi hususlardır.²² Esasında Washington'un Orta Asya ülkelerinde demokratikleşmeyi teşvik etmesinin temel amacı mümkün olduğu kadar çok sayıda bölge insanına bu ilkeleri benimsetmektir.²³

ABD'nin Orta Asya ülkelerinde faaliyet gösteren sivil toplum teşebbüslerinden birisi de Avrasya Vakfı'dır. Söz konusu vakıf bölgedeki sivil toplum kuruluşlarına insan ticaretini önleme ve mağdurların yasal, psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılama bakımlarından yardım elini uzatmaktadır. Bunun haricinde bu kurum; Kırgızistan²⁴, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan gibi ülkelerde duyarlı bir sivil toplum geliştirme ve yeni nesil sivil toplum liderlerini destekleme programları düzenlemektedir.²⁵ 1992 yılından bu yana bireyleri ve kurumları güçlendirme, sosyal ve ekonomik kalkınmayı gerçekleştirme gibi hususlara odaklanan Avrasya Vakfı, sivil toplum kuruluşlarını desteklemek amacıyla 2005 yılında Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan da şubeler açmıştır. Bu minvalde teknik yardımlar yapılmış ve hibeler gerçekleştirilmiştir.²⁶ Söz gelimi bu vakıf, 2009 yılında Kazakistan'da kız çocuklarının liderlik yeteneklerini keşfetmek ve onların ekonomik girişimcilik potansiyellerini ortaya çıkarmak amacıyla eğitim programları yapmıştır. Gene aynı yıl Kırgızistan'da öğrencilerin yükseköğrenim kapasitelerinin iyileştirilmesi amacıyla çalışmalar yürütülmüştür. Bu minvalde Kırgızistan ve

¹⁸ Soros Foundation-Kazakhstan, Soros.Kz, https://www.soros.kz/kk/about_us/soros_foundation_kazakhstan/, (08.04.2023).

¹⁹ Europe and Central Asia, Open Society Foundations, <https://www.opensocietyfoundations.org/what-we-do/regions/europe-and-central-asia#mapContainer>, (08.04.2023).

²⁰ Where We Work, NDI, <https://www.ndi.org/where-we-work>, (04.04.2023).

²¹ Our Mission, NDI, <https://www.ndi.org/mission>, (04.04.2023).

²² Kyrgyzstan, NDI, <https://www.ndi.org/eurasia/kyrgyzstan>, (04.04.2023).

²³ Nogayeva, Ainur, ABD, Rusya ve Çin'in Nüfuz Mücadelesinde Orta Asya: Araçlar ve Süreçler, Bilig, Sayı 62, Yaz 2012, s.195-196.

²⁴ Initiative to Combat Trafficking in Persons in Central Asia, Eurasia Foundation, <https://www.eurasia.org/project/initiative-to-combat-trafficking-in-persons-in-central-asia/>, (31.03.2023).

²⁵ Social Innovation in Central Asia 2019-2024, Eurasia Foundation, <https://www.eurasia.org/project/social-innovation-in-central-asia/>, (31.03.2023).

²⁶ Engaging Citizens, Empowering Communities, Eurasia Foundation Network Yearbook, 2009, s.4-6, <https://www.eurasia.org/sites/default/files/2009%20EF%20Network%20Yearbook.pdf>, (31.03.2023).

Özbekistan’da 35’ten fazla sivil toplum örgütünün yöneticilerine, mahalli idareler ve gençlik örgütlerinin liderlerine eğitimler verilmiştir. Ayrıca Nevruz kutlamaları, Çevre Koruma Günü ve Dostluk Festivali gibi faaliyetler gerçekleştirilmiştir.²⁷

ABD 1996 yılının sonunda dikkatlerini Orta Asya ülkelerinin egemenliklerini güçlendirmeye teksif ederek Rusya’nın bölgedeki etkisini kırmayı amaçlamıştır.²⁸ Bu bağlamda ABD hükümetlerinin izledikleri Orta Asya politikası hakkında derli toplu bir şekilde aşağıdaki değerlendirme yapılabilir: Bill Clinton yönetiminin Orta Asya politikası üç başlıkta toplanabilir. Bunlar; SSCB’den kalan kitle imha silahlarının kontrol altına alınması, bölge devletlerinin bağımsızlıklarının ve toprak bütünlüklerinin korunması ile Rusya’nın Orta Asya’nın enerji hatları üzerindeki tekelinin kırılması şeklinde sıralanabilir. Bunların yanı sıra terörizme karşı mücadele, nükleer silahların yayılmasının önlenmesi, hukukun üstünlüğü ve bölgesel iş birliğinin tesisi gibi konulara da önem verilmiştir.²⁹ Clinton yönetimi ulusal ve uluslararası yükümlülüklerine uydukları sürece Orta Asya ülkelerine destek verileceğini belirtmiştir. ABD, bölge ülkelerine; demokrasinin teşviki, serbest piyasa ekonomisinin benimsenmesi, bölge ülkeleri arasında barış ve iş birliğinin desteklenmesi ve uluslararası toplumla uyum içinde hareket etme gibi hususlarda omuz vereceğini ifade etmiştir.³⁰ Diğer yandan ABD Kongresi 1999 yılında kabul etmiş olduğu “İpek Yolu Yasası” gereğince Orta Asya’da bağımsızlığın, demokrasinin ve insan haklarının güçlendirilmesinden, Yahudi düşmanlığının ve ırkçılığın önlenmesinden, bölgesel sorunların çözümünden ve serbest pazar ekonomisinin uygulanmasından yana olduğunu bildirmiştir.³¹

Dış politikada selefi George W. Bush’a nazaran daha ılımlı bir yaklaşım benimseyen Barack Obama, “Büyük Orta Doğu” projesine ilişkin Orta Asya ve Afganistan coğrafyasında Çin ve Rusya’nın yapıcı bir rol oynayabileceklerini düşündüğü için bu ülkelere büyük önem vermiştir.³² Obama, Rusya ve Orta Asya Cumhuriyetleri ile ülkesinin ikili ilişkilerini düzeltmeye yönelik politikalar izlemiştir. Örneğin ABD yönetimi, Orta Asya ülkelerindeki demokrasi ve insan hakları ihlallerini dünya kamuoyunun gündemine pek getirmemiştir. Moskova ve Pekin’i dengeleyebilmek amacıyla ortaya atılan buna benzer stratejik adımlar bölgede Washington’un varlığını arzulayan ülkeler tarafından olumlu karşılanmıştır.³³ ABD, Pakistan’dan Afganistan’a geçişler konusunda karşılaştığı engelleri aşmak gayesiyle “Kuzey Dağıtım Ağı” (Northern Distribution Network) adı verilen bir

²⁷ Seçkin, Fatih, Başkan Obama Dönemi’nde ABD’nin Avrasya Bölgesi’ne Yönelik Politikalarının Analizi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2019, s.56-57.

²⁸ Erdoğan, Aysel, Sovyetler Birliği’nin Dağılmasından Sonra Orta Asya’da Gerçekleşen Yeni Büyük Oyun, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt 9, Sayı 2, 2020, s.1003.

²⁹ Hassan, Suud, Politics of Continuity and US Foreign Policy Failure in Central Asia, E-International Relations, 26 Ağustos 2020, <https://www.e-ir.info/2020/08/26/politics-of-continuity-and-us-foreign-policy-failure-in-central-asia/>, (30.10.2022).

³⁰ Müsteşar Yardımcısı Talbott’un Konuşması, Johns Hopkins İleri Uluslararası Çalışmalar Okulu, 21 Temmuz 1997, <https://1997-2001.state.gov/regions/nis/970721talbott.html>, (25.10.2022).

³¹ Tazhibayev, R. ve Abdunazarov, B. A., Küresel Güçlerin Özbekistan Politikaları, УДК, 327, 2021, s.4.

³² Bahadır, Tural, Amerika Birleşik Devletleri, Orta Asya ve Yeni Büyük Oyun, Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, Ocak 2014, s.21.

³³ Suyundikov, Suinbay, ABD’nin Orta Asya Politikaları, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 2 Temmuz 2020, <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-merkezi/abd-nin-orta-asya-politikalari>, (30.10.2022).

mekanizma kurmuştur. Yüksek maliyetine karşın ABD, Kazakistan ve Özbekistan üzerinden Afganistan'a ulaşan bu koridor yardımıyla, Kabil'deki operasyonlarını daha etkin bir şekilde yürütme olanağına kavuşmuştur. Bu ağ sayesinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerini düzeltmeye çalışan Amerikalılar ayrıca ileriki yıllarda uygulanan "Yeni İpek Yolu" projesi için sağlam bir temel oluşturmaya gayret etmişlerdir.³⁴

Diğer yandan Obama'nın 2009 yılından itibaren yürütmeye başladığı "Asya Ekseni" stratejisi marifetiyle Washington, Asya bölgesinde hızlı bir atılım içerisine giren Pekin'i çevrelemeyi ve yalnızlaştırmayı amaçlamıştır. Söz konusu hedeflere ulaşabilmek için iki adım atılmıştır. Bunlardan birincisi, demiryolu vasıtasıyla İpek Yolu'nun canlandırılması hedefine odaklanmış iken ikincisi ise bunu deniz yolu ağı sayesinde güçlendirerek söz konusu stratejiye destek verme şeklinde ortaya çıkmıştır. Çin'in uygulamaya koyduğu Yeni İpek Yolu projesi ile birçok yönden örtüşen bu strateji, iki süper güç arasında yürütülen üstü kapalı bir rekabetin yansıması olarak görülmüştür. Bu minvalde Çin, Asya-Pasifik bölgesine yoğunlaşmıştır.³⁵ Bu coğrafya, dünyanın en büyük dört ekonomisinden üçünü barındırmaktadır. ABD'nin Asya Pasifik bölgesindeki müttefikleri hâliyle Çin'e karşı bir denge unsuru oluşturmaktadırlar.³⁶ ABD'nin Çin'i dengeleme politikası, Washington'un Moskova ile ilişkilerini sıcak tutmasına bağlıdır.³⁷ Ayrıca Obama yönetimi, Orta Asya ülkeleri ile demokratik reformlar, hukukun üstünlüğü, insan hakları, ticaret, yatırım, sağlık, eğitim, uyuşturucu ve terörle mücadele konularında yıllık ikili istişare toplantıları yapmıştır. Obama, Bush döneminde imzalanan Ticaret ve Yatırım Çerçeve Anlaşması'nın gereklerini yerine getirmeyi sürdürmüştür. Bu bağlamda ABD ve Orta Asya ülkelerinin temsilcileri söz konusu anlaşma mucibince her yıl toplanarak enerji, sanayi, altyapı ve ticaret alanlarındaki iş birliği imkânlarını görüşmüşlerdir.³⁸

Obama yönetimi, Orta Asya bölgesinde ülkesinin siyasi etkisini güçlendirmek amacıyla C5+1 olarak anılan diyalog toplantıları başlatmıştır.³⁹ Bu toplantılardan birincisi ABD, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın dışişleri bakanlarının katılımıyla 26 Eylül 2015 tarihinde New York'ta gerçekleştirilmiştir.⁴⁰ Ertesi yıl 3 Ağustos 2016 tarihinde Washington'da yapılan C5+1 toplantısından sonra "Bakanlar Kurulu Ortaklık ve İş Birliği Bildirisi" adlı bir metin yayımlanmıştır. Bakanlar, ekonomik ilişkileri geliştirmeyi, iklim değişikliğine uyum sağlamayı ve bu durumun etkilerini azaltmayı amaçlayan beş ortak projenin başlatıldığını duyurmuşlardır.⁴¹ Daha sonra bu

³⁴ Kurtbağ, a.g.e., s.391-392.

³⁵ Özdaşlı, Esme, Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi ve Küresel Etkileri, Turkish Studies, Cilt 10, Sayı 14, Güz 2015, s.590.

³⁶ Turan, İshak, Soğuk Savaş Dönemi Sonrası ABD'nin Asya-Pasifik Politikası Bağlamında ABD-Çin İlişkileri, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu, 2015, s.85.

³⁷ Bağbaşıoğlu, Arif, Beyond Afghanistan NATO's Partnership with Central Asia and South Caucasus: A Tangled Partnership?, Journal of Eurasian Studies, Cilt 5, Sayı 1, 2014, s.96.

³⁸ Alred, Lance vd., US Policy Towards Central Asia Under Trump, Revista UNISCI Journal, Sayı 45, Ekim 2017, s.42.

³⁹ Kanapıyanova, Zhuldyz, The US and Russian Policy Toward Central Asia in the Framework of the Geopolitical Theory, Eurasian Research Journal, Cilt 2, Sayı 2, Temmuz 2020, s.64.

⁴⁰ Joint Declaration of Partnership and Cooperation by the Five Countries of Central Asia and The United States of America, Samarkand, Uzbekistan, U.S. Department of State, 1 Kasım 2015, <https://2009-2017.state.gov/r/pa/prs/ps/2015/11/249050.htm>, (11.12.2022).

⁴¹ Joint Statement for C5+1 Ministerial of August 3, 2016, U.S. Department of State, 3 Ağustos 2016, <https://2009-2017.state.gov/r/pa/prs/ps/2016/08/260803.htm>, (11.12.2022).

toplantılar düzenli olarak yapılmış ve somut çıktıları ABD'nin resmi çevrim içi sayfasında duyurulmuştur. En son 2023 yılında gerçekleştirilen C5+1 toplantısı, ABD Dışişleri Bakanı Antony Blinken ve Orta Asya ülkelerinin dışişleri bakanlarının katılımıyla Astana'da yapılmıştır. Toplantının gündem maddesi ABD ile Orta Asya ülkeleri arasında ekonomi, terörle mücadele, enerji ve çevre konularında iş birliğini geliştirmek suretiyle söz konusu aktörler arasındaki ortaklığı güçlendirme olarak kayıtlara geçmiştir.⁴² Ayrıca 2023 yılında New York'ta Birleşmiş Milletler Genel Merkezinde ABD Başkanı Joe Biden ve Orta Asya ülkelerinin liderleri ilk kez C5+1 zirve toplantısında bir araya gelmişlerdir. Bu toplantı Orta Asya ülkeleri ve ABD arasındaki iş birliği görüşmelerinin ilk defa devlet başkanları düzeyinde gerçekleştirilmesi bakımından büyük önem arz etmiştir. Biden, iş birliklerini terörle mücadele, ekonomi, enerji güvenliği, tedarik zincirlerinin güçlendirilmesi ve engelli hakları gibi bir dizi alanda güçlendirmeyi hedeflediklerini belirtmiştir.⁴³ Toplantı sonunda ABD ile Orta Asya ülkeleri arasında karşılıklı anlayışın derinleştirilmesi ve yapıcı ortaklığın genişletilmesi hususunda anlaşmaya varılmıştır.⁴⁴ Rusya'nın 2022 yılında Ukrayna'ya savaş açmasının ardından bu ülkenin Batı'nın yaptırımlarıyla karşılaşması yüzünden Orta Asya'da etkili olamamasından mütevellit ABD yönetimi bölge ülkeleriyle iş birliğini daha üst seviyelere taşımıştır.⁴⁵

Donald Trump yönetimi ise 5 Şubat 2020 tarihinde "ABD Orta Asya 2019-2025 Stratejisi: Egemenlik, Refah ve Ekonomik İlerleme" başlıklı bir belge yayımlamıştır. Bu belge; Rusya, Çin ve İran'ın kontrol altına alınması, Orta Asya ülkelerine liberal düzenin benimsenmesi, demokrasinin yerleştirilmesi, ekonomik (enerji sektörü) iş birliğinin geliştirilmesi, güvenliğin sağlanması ve ABD'nin Orta Asya politikasının ardındaki temel felsefenin (sıfır toplamlı oyun ve medeniyetler çatışması gibi) korunması gibi hususları kapsamaktadır. Ayrıca Obama döneminde başlatılan C5+1 mekanizmasının rolü ve önemi de teyit edilmiştir.⁴⁶ Diğer yandan Trump döneminde 18 Aralık 2017 tarihinde kabul edilen ulusal güvenlik stratejisi çerçevesinde Orta Asya bölgesine gereken önem verilmemiştir.⁴⁷

Amerikan askerlerinin Afganistan'dan çekilmelerinin ardından ABD'nin Orta Asya Cumhuriyetlerindeki askerî varlığını idame ettirmesi için herhangi bir neden kalmamıştır. Diğer yandan Rusya'nın bölge ülkelerinde ABD ve NATO güçlerine askerî üs verilmesine sıcak bakmadığı bilinen bir gerçektir. Ayrıca Orta Asyalı seçkinler kendilerini ABD'den ziyade Rusya'ya yakın görmektedirler. Bunların haricinde Orta Asya Cumhuriyetlerinin Rusya'ya mevsimlik işçi gönderdikleri de dikkate alındığında Rusya'nın ABD'ye nazaran bölge ülkeleri açısından neden daha önemli olduğu kendiliğinden anlaşılmaktadır. Bu

⁴² ABD ve Orta Asya Devletlerinin Dışişleri Bakanları Kazakistan'da Bir Araya Geldi, SonDakika.com, 28 Şubat 2023, <https://www.sondakika.com/haber/haber-abd-ve-orta-asya-devletlerinin-disisleri-bakanlari-15665767/>, (07.03.2023).

⁴³ ABD Başkanı Joe Biden, Orta Asya Liderleriyle C5+1 Toplantısında Bir Araya Geldi, SonDakika.com, 20 Eylül 2023, <https://www.sondakika.com/politika/haber-abd-baskani-joe-biden-orta-asya-liderleriyle-c5-1--16348770/>, (21.09.2023).

⁴⁴ Orta Asya-ABD Devlet Başkanları Birinci Zirvesi New York'ta Gerçekleştirildi, SonDakika.com, 20 Eylül 2023, <https://www.sondakika.com/politika/haber-orta-asya-abd-devlet-baskanlari-birinci-zirvesi-ne-16349037/>, (27.09.2023).

⁴⁵ Orta Asya Ülkeleriyle ABD Arasındaki C5+1 Diyalogu Başkanlar Seviyesine Çıktı, SonDakika.com, 19 Eylül 2023, <https://www.sondakika.com/haber/haber-orta-asya-ulkeleriyle-abd-arasindaki-c5-1-diyalogu-16345748/>, (21.09.2023).

⁴⁶ Xianghong, Zeng, Analysis of The United States' New Central Asia Strategy, China International Studies, Mayıs/Haziran 2020, s.80-88.

⁴⁷ Zhunisbek, Abulhairkhan, The New US National Security Strategy and Central Asia, Eurasian Research Institute, <https://www.eurasian-research.org/publication/new-u-s-national-security-strategy-and-central-asia/>, (20.12.2022).

çerçevede ABD'nin Orta Asya'daki etkisinin diplomatik ve ticari alan ile sınırlı olduğu söylenebilir.⁴⁸

ABD Dışişleri Bakanlığı Şubat 2020'de ülkesinin Orta Asya'ya yönelik stratejisinin temel ilkelerini aşağıdaki şekilde ortaya koymuştur: Washington'un Orta Asya'ya yönelik önceliklerinin başında bu ülkelerin egemenliklerini ve bağımsızlıklarını desteklemek ve güçlendirmek gelmektedir. Ayrıca bölgedeki terör tehdidinin bertaraf edilmesi, Afganistan'da istikrarın sağlanmasına destek verilmesi ve bölge ülkeleri ile Afganistan arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi ABD yöneticilerinin önem verdikleri diğer konular arasındadır. Diğer bir husus ise hukukun üstünlüğünün sağlanması ve insan haklarına riayet olarak öne çıkmaktadır. Son olarak ABD yönetiminin Orta Asya'da kendi girişimcilerini teşvik ettiği söylenebilir.⁴⁹

Bu hususların haricinde ABD, Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerinde Çin'in Doğu Türkistan'da Uygurlara yaptığı mezalime de dikkat çekmektedir. Örneğin ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, 2 Şubat 2020 tarihinde Kazakistan'da yapmış olduğu görüşmelerde Çin'de toplama kamplarında tutulan 1.000.000'un üzerindeki Türk halkını (Uygurlar, Kazaklar ve Kırgızlar) hatırlatarak Orta Asyalı müttefiklerine Pekin yönetimine karşı birlikte hareket etme çağrısında bulunmuştur.⁵⁰ Ancak ABD, bu minvalde Orta Asya ülkelerinden beklediği desteğe mazhar olamamıştır. Pompeo, Kazakistan ve Kırgızistan yönetimlerinden ülkelerinde sığınmacı veya bizzat vatandaş olarak yaşayan Uygurları sınır dışı etmemeleri yönünde teşvik ederken, Özbekistan'ı ise Çin ile ikili ilişkileri derinleştirmekten doğabilecek sakıncalar konusunda ikaz etmiştir.⁵¹ Bu minvalde Pompeo, ABD'nin Orta Asya politikası hakkında aşağıdaki sözleri sarf etmiştir: "Orta Asya için refah istiyoruz; Orta Asya ülkelerinin, bölgede başka bir devletin dilencisi veya uydusu durumuna gelmemelerini bilâkis bağımsız ve egemen olmalarını istiyoruz."⁵²

ABD'nin Orta Asya politikası; enerji, güvenlik ve demokrasi sacayakları üzerinde yükselmektedir. Bu alanlar arasında sağlanacak bir denge ise söz konusu politikaların başarısını garantilemektedir. Washington yönetimi, Batı'yı sadece Afganistan kaynaklı tehlikelerden korumayı değil bu bölgedeki enerji kaynaklarının salimen Avrupa'ya nakledilmesini de önemsemektedir. Ayrıca Amerikalılar Orta Asya ülkelerinin her birinde bir işlevsel alana öncelik vermektedirler. Söz gelimi güvenlik konularında Özbekistan'a, demokratikleşme hususunda Kırgızistan'a özel bir önem atfedilirken enerji alanında ise Kazakistan öne çıkarılmıştır.⁵³

⁴⁸ Sullivan, Charles, *Yankees Go Home: America, Russia and Central Asia*, CEPA, 16 Kasım 2021, <https://cepa.org/article/yankees-go-home-america-russia-and-central-asia/>, (30.10.2022).

⁴⁹ Hoagland, Richard E. ve Repass, Michael S., *Revitalizing US Diplomatic Engagement with Central Asia*, *The Diplomat*, 24 Eylül 2021, <https://thediplomat.com/2021/09/revitalizing-us-diplomatic-engagement-with-central-asia/>, (30.10.2022).

⁵⁰ Çalışkan, Burak, *ABD'nin Yeni Orta Asya Stratejisinin İpuçları*, İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 11 Mart 2020, s.3.

⁵¹ Karle, Prathamesh, *Trump's Central Asia Policy*, ORF, 4 Ağustos 2020, https://www-orfonline-org.translate.google/expert-speak/trump-central-asia-policy/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=sc, (30.10.2022).

⁵² Kasım, Mehmetali, *Çin ve Amerika Rekabetinde Orta Asya'nın Konumu*, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, Cilt 46, Yaz 2020, s.313.

⁵³ Nogayeva, Ainur, *Yeni Dünya Düzeninde Orta Asya Bölgesinde Rusya, ABD ve Çin Arasında Stratejik Denge Arayışları*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009, s.171-172.

Diğer yandan Amerikalılar siyasal konularda Orta Asya ülkeleri ile sorunlar da yaşamışlardır. Bunlardan birisi ABD’li sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri neticesinde Kırgızistan’da Nisan 2005’te yaşanan “Lâle Devrim”⁵⁴ adlı olaydır. Washington yönetimi bu ülkede hem muhalefeti hem de sivil toplum kuruluşlarını desteklemiştir.⁵⁵ Esasında Amerikalıların bu devrimde oynamış oldukları roller ortaya çıktıktan sonra ABD’nin bölge politikası Orta Asyalı seçkinler tarafından sorgulanmaya başlanmıştır.⁵⁶ Amerikalıların sorun yaşadıkları diğer bir ülke ise Özbekistan olmuştur. 13 Mayıs 2005 tarihinde Andican’da meydana gelen olaylardan sonra Washington hükûmetinin Özbek yöneticiler için ülkeye giriş yasağı koymasından sonra yaşanan karşılıklı restleşme Hanabad ve Karşi şehirlerinde bulunan Amerikan üslerinin kapanmasıyla sonuçlanmıştır.⁵⁷

Askeriye ve Güvenlik

ABD, SSCB dağılır dağılmaz küresel güvenliğin sağlanması çerçevesinde bu ülkenin sahip olduğu nükleer silahları konuşlandıran cumhuriyetlere özel bir önem vermiştir. Bu minvalde Orta Asya’da Kazakistan sıkı bir takibe alınmıştır. Yani Amerikalılar, Kazakların sahip oldukları nükleer silahların ve uranyumun salimen Rusya Federasyonu’na teslim edilmesi için ellerinden geleni yapmışlardır. Söz gelimi ABD Başkan Yardımcısı Al-Gore, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ile Aralık 1993’te nükleer silahlardan vazgeçilmesine yönelik bir Tehdit Azaltma Anlaşması imzalamıştır.⁵⁸

Amerikan hükûmetinin Orta Asya’nın güvenliği bakımından önem verdiği diğer bir husus ise Afganistan kaynaklı terör sorununu çözüme kavuşturmasıdır. ABD 1999 yılında Bağımsız Devletler Topluluğu’nun güney kanadını, Amerikan Silahlı Kuvvetleri Merkez Komutanlığı’nın (CENTCOM) sorumluluk bölgesine dâhil ederek Orta Asya ülkelerinin sınır güvenliklerini teminat altına almıştır.⁵⁹ Bu şartlar altında Afganistan destekli aşırı İslamcılarla ciddi sorunlar yaşayan Orta Asya devletleri, Amerikalılar ile sadece teröre karşı mücadele etme konusunda mutabakata varmakla kalmamışlar bu minvalde Birleşmiş Milletler Örgütü’nün de (BMÖ) devreye sokulmasını talep etmişlerdir.⁶⁰ Orta Asya ülkeleri, kendilerine yapılan askerî yardımlar karşılığında ABD’ye askerî üsler tahsis ederek Uluslararası Güvenlik Destek Gücü’ne (ISAF) lojistik destek vermişlerdir.⁶¹

⁵⁴ Bu konuda ayrıntılı olarak bk. Hasanoğlu, Murteza ve Memmedov, Asim, Sivil Darbelerde Yabancı STK’ların Rolü: Gürcistan ve Kırgızistan Örnekleri, *Turkish Studies*, Cilt 12, Sayı 16, 2017, s.277-288 ve Bozkurt, Giray Saynur, Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan’da Kadife Devrimler, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 9, Bahar 2006, s. 151-167.

⁵⁵ Bozkurt, Giray Saynur, Bağımsız Devletler Topluluğu’nda Renkli Devrimler-Kırgızistan Örneği, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2006, s.118-119.

⁵⁶ Somuncuoğlu, Anar, Bush Doktrininde Demokrasiyi Teşvik Politikası: Orta Asya Örneği, *Gazi Türkiyat*, Sayı 12, Bahar 2013, s.29-31.

⁵⁷ İpek, Pınar, Challenges for Democratization in Central Asia: What Can The United States Do?, *Middle East Policy*, Cilt 14, Sayı 1, 2007, s.96.

⁵⁸ Dunn, Maj Jonattan, Rethinking American Strategy in Central Asia, *US Air Force Institute For National Security Studies*, Usaf Academy, Colorado, 2007, s.2.

⁵⁹ Abdrakhmanova, Zaira, Orta Asya’da Bölgesel Birlik Tartışmaları ve Türkiye, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011, s.71.

⁶⁰ Erol, Mehmet Seyfettin, Orta Asya’da Güvenlik Sorunları, *Türkiyat Araştırmaları*, Sayı 1, Güz 2004, s.99.

⁶¹ Cooley, Alexander, Ordering Eurasia: The Rise and Decline of Liberal Internationalism in the Post-Communist Space, *Security Studies*, Cilt 28, Sayı 3, 2019, s.596-597.

Orta Asya ülkeleri NATO ile iş birliği yapmaya mümkün mertebe özen göstermektedirler. Örneğin bu kapsamda bu ittifakın 11 Ocak 1994 tarihinde ihdas ettiği “Barış için Ortaklık Programı” adı verilen girişime Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan aynı yıl kabul edilirken Tacikistan⁶² ise 2002 yılında katılmıştır. Bu program kapsamında katılımcıların NATO silahlı kuvvetleriyle iş birliği tesis etmeleri kararlaştırılmıştır. Her ne kadar bu program, Orta Asya ülkeleri ile NATO arasındaki eşgüdümü sağlamış olsa da tek başına bölgesel sorunların üstesinden gelebilecek bir yapıya kavuşturulamamıştır.⁶³ Sınır güvenliğinin sağlanması, afet yönetimi, nükleer silahların kontrolü, bilimsel ve çevresel iş birliği konuları bahsi geçen programın hedefleri arasında bulunmaktadır. Orta Asya devletleri, ordularını teçhiz etme, askerlerini eğitime, Batı ile siyasi ilişkilerini geliştirme, uluslararası terör ve uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadele ve aşırı dini akımları kontrol altına alma gibi hususlarda ilerleme kaydedebilmek amacıyla NATO ile iş birliğine gitmişlerdir.⁶⁴

Washington'un Orta Asya'daki ulusal güvenlik çıkarlarının yeniden tanımlanmasına etki eden en önemli gelişmenin 11 Eylül Olayları olduğu rahatlıkla dile getirilebilir. ABD 1992 yılından beri gelişme yardımları, askerî iş birliği ve enerji kaynaklarının çıkarılması gibi alanlarda faal bir tutum sergilemiş olsa da söz konusu olaylardan sonra bölgede bir güvenlik boşluğunun oluştuğu ve bunun bir tehdit meydana getirdiği açıkça anlaşılmıştır. Bu yüzden ABD'nin Orta Asya politikasında 2001 ve 2002 yılları güvenliğün öne çıktığı bir zaman dilimi olarak tarihe geçmiştir. Ayrıca bu dönemde ekonomik büyümenin sağlanması, insan haklarının desteklenmesi ve demokrasinin teşvik edilmesi de ihmal edilmemiştir. Sonuç olarak Washington bu dönemde bölgede askerî varlığını güçlendirmeye, diplomatik ilişkilerini pekiştirmeye ve dış yardımlarını sürdürmeye odaklanmıştır.⁶⁵ Söz gelimi 2001 yılına kadar Tacikistan'a herhangi askerî bir yardım yapılmamış iken söz konusu yıldan sonra bu ülkeye verilen askerî destekler ivme kazanmıştır.⁶⁶ Bu minvalde gerçekleştirilen askerî yardımlar; sınır güvenliği, özel kuvvetler birliklerinin eğitimi ve terörizme karşı mücadele gibi alanlarda yoğunlaşmıştır.⁶⁷ 11 Eylül Olaylarından sonra ABD'nin Orta Asya politikasında güvenlik noktainazarından öne çıkan temel parametreler; Hazar Havzası enerji kaynaklarına sorunsuz ulaşım, Orta Asya'da başka bir devletin hegemonya kurmasının önüne geçilmesi, Orta Asya'daki sorunların diğer bölgelere sıçramasına engel olma; bölgede çatışmalara ve/veya iç savaşlara mahal verilmemesi; kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi ve dini aşırılık yanlısı grupların bölgedeki etkinliklerinin önüne set çekilmesi şeklinde ortaya koyulabilir.⁶⁸

⁶² Tacikistan 1995 yılından itibaren BİO programının tatbikatlarına katılmıştır (bk. Wishnick, Elizabeth, Growing US Security Interests in Central Asia, Strategic Studies Institute, Ekim 2002, s.3).

⁶³ Çelik, Tayfun, Orta Asya Güvenlik Sorunları ve NATO'ya Yansımaları, Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, Temmuz 2012, s.39.

⁶⁴ Özkan, Gökhan, Soğuk Savaş Sonrası Orta Asya ve Kafkasya Ekseninde Türkiye-NATO-Rusya İlişkileri ve Türk Dış Politikasına Yansımaları, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 12, Sayı 1, 2010, s.116.

⁶⁵ United States Foreign Policy in the States of Central Asia, The Brookings Institution, 12 Aralık 2002, <https://www.brookings.edu/events/united-states-foreign-policy-in-the-states-of-central-asia/>, (30.10.2022).

⁶⁶ Arı, Tayyar ve Pirinççi, Ferhat, “11 Eylül'ün Gölgesinde Orta Asya'ya Yönelik Amerikan Politikası”, Arı, Tayyar (der.), Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine, MKM Yayıncılık, 1. Baskı, Bursa, 2010, s.304.

⁶⁷ Türk, Fahri, Büyük Güçlerin Kışkıracısındaki Ülke Tacikistan, Nobel Bilimsel, 1. Baskı, Ankara, 2022, s.104.

⁶⁸ Pirinççi, Ferhat, Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Orta Asya Politikası: Beklentiler ve Gerçeklikler, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 63, Sayı 1, 2008, s.219.

ABD, 2002 yılında kabul ettiği ve “Bush Doktrini” olarak bilinen ulusal güvenlik stratejisinde iki ayrı hususa vurgu yapmıştır. Birincisi Washington’a rakip olarak ortaya çıkabilecek aktörleri engellemek, ikincisi ise ABD’nin bölgesel güçleri kontrol etmesini sağlamaktır.⁶⁹ Diğer yandan Bush iktidarı, ABD’nin Orta Asya politikasını; güvenlik, demokrasi ve enerji kaynaklarının geliştirilmesi gibi birbirleriyle ilişkili olan üç sacayağı üzerinden tanımlamıştır.⁷⁰ ABD, mücadele edilmesi gereken yeni düşmanın uluslararası terörizm ve onu besleyen en mühim kaynağın da İslami köktencilik olduğu savından hareketle, Orta Asya coğrafyasındaki İslamcılarını kontrol altına alınmasına büyük bir önem atfetmiştir. Bu minvalde bölge ülkelerinden üsler edinerek Kırgızistan’a 3.000, Özbekistan’a ise 1.000 civarında asker yerleştirmiştir. Dahası Washington yönetimi, Manas (Kırgızistan), Tirmiz ve Hanabad askerî üsleri ile Hokand (Özbekistan) Kulap ve Kurgantepe (Tacikistan) havaalanlarından yararlanmıştı. Kazakistan’dan ise savaş uçaklarının acil durumlarda Almatı Havaalanı’na iniş yapabilmeleri için izin alınmıştır.⁷¹ Ancak ABD’nin Özbekistan’da bulunan askerî üsleri Mayıs 2005’te yaşanan Andican Olaylarını müteakiben kapatılmıştır.

Esasında 2001 yılından sonra Washington’un Orta Asya’daki askerî mevcudiyetini güçlendiren gelişme Afganistan’da El Kaide’ye yönelik operasyonlar olmuştur. Diğer yandan yukarıda vurgulandığı üzere ABD “Barış için Ortaklık Programı” kapsamında Kırgızistan, Özbekistan ve Kazakistan’ın katılımlarıyla CENTRABAT (Orta Asya Taburu) adı verilen bir barış gücü meydana getirmiştir.⁷² Amerikalılar, Orta Asya ülkeleri ile savunma ve askerî alanlarda birçok ikili anlaşma hayata geçirmişlerdir. Bunlardan bazıları; Terörizme Karşı İşbirliği Anlaşması (Tacikistan), Savunma ve İşbirliği Anlaşması (Kazakistan), Askerî Eğitim Anlaşması (Türkmenistan) ve Askerî Eğitim ve İşbirliği Anlaşması (Kırgızistan) şeklinde ortaya koyulabilir.⁷³

Her ne kadar ABD Ağustos 2021’de Afganistan’dan askerlerini çekmiş olsa da günümüzde Orta Asya ülkelerindeki askerî mevcudiyetini güçlendirmeye gayret etmektedir. Diğer yandan Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, 24 Ağustos 2021 tarihinde yaptığı basın açıklamasında Orta Asya’da Amerikan askerlerini görmek istemediklerini, bu coğrafyanın ortak bir güvenlik alanı olarak kabul edildiğini ve bölge devletleri ile birlikte burasının güvenliğini sağlayacaklarını belirterek bölge ülkelerinde yabancı silahlı kuvvetlere mensup birliklerin konuşlandırılmasının Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütüne üye devletlerin rızasına bağlı olduğunu dile getirmiştir.⁷⁴

⁶⁹ Çınar, Burak, Tarihte Üçüncü Güç ve Orta Asya Enerji Savaşları, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt 4, Sayı 8, 2008, s.28.

⁷⁰ Kalyoncu, Hüseyin ve Amanov, Shatlyk, Orta Asya Enerji Kaynakları ve Enerji Bağlamında ABD’nin Orta Asya Politikası, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 7, Sayı 2, Aralık 2010, s.56.

⁷¹ Kafkasyalı, M. Savaş, “Orta Asya’da Güç ve Zihniyet”, Kafkasyalı, M. Savaş (ed.), Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk Kazak Üniversitesi, Ocak 2012, s.29.

⁷² Çolakoğlu, Selçuk, 11 Eylül Sonrası Değişen Avrasya Dengeleri ve Çin-Orta Asya İlişkileri, OAKA, Cilt 1, Sayı 2, 2006, s.45.

⁷³ Aydın, Aydın, Küresel Mücadele Politikaları: Orta Asya’da Rusya, ABD ve Çin, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Cilt 6, Sayı 13, 2015, s.4.

⁷⁴ Askeroğlu, Sabir, Kyrgyzstan: The US’s Search for Allies in Central Asia, ANKASAM, 10 Haziran 2022, <https://www.ankasam.org/kyrgyzstan-the-s-search-for-allies-in-central-asia/?lang=en>, (30.10.2022).

İktisat

Bu başlıkta ABD'nin Orta Asya'daki iktisadi girişimleri bağlamında ilkin dış ticaret rakamları masaya yatırılmaktadır. Bir sonraki aşamada ise Washington'un Orta Asya ile ekonomik ilişkileri çerçevesinde yapılan yardımlar ve hibeler üzerinde durulmaktadır. Bu minvalde özellikle USAID tarafından gerçekleştirilen yardımlar dikkat çekmektedir. Bu başlıkta son olarak Amerikalıların Orta Asya'daki faaliyetlerinin nirengi noktasını oluşturan enerji konusu değerlendirilmektedir.

Dış Ticaret

ABD'nin Orta Asya ülkeleri ile dış ticaret ilişkileri diğer alanların oldukça gerisinde kalmaktadır. Diğer bir ifadeyle Washington'un bölge başkentleri ile dış ticaret hacmi oldukça cılız kalmaktadır. Bunun en başta gelen nedeni Amerika kıtası ve Orta Asya ülkeleri arasındaki devasa mesafe nedeniyle ulaşım güzergâhlarının yetersiz olmasıdır. ABD ve bölge ülkeleri arasındaki dış ticaret hacmi Tablo 1 marifetiyle gözler önüne serilmiştir.

Tablo 1: ABD ve Orta Asya Ülkeleri Arasındaki Dış Ticaret Hacmi 2002-2022 (Bin Dolar)

Yıllar	Ülkeler	İhracat	İthalat	Toplam
2002-2006	Kazakistan	2.277.557	3.488.992	5.766.549
	Kırgızistan	202.013	38.476	240.489
	Özbekistan	714.410	509.586	1.223.996
	Tacikistan	210.671	327.553	538.224
	Türkmenistan	671.600	458.258	1.129.858
	Toplam	4.076.251	4.822.865	8.899.116
2006-2010	Kazakistan	3.714.256	7.472.811	11.187.067
	Kırgızistan	295.469	19.438	314.907
	Özbekistan	641.962	770.589	1.412.551
	Tacikistan	245.416	81.440	326.856
	Türkmenistan	707.298	611.619	1.318.917
	Toplam	5.604.401	8.955.897	14.560.298
2010-2014	Kazakistan	4.600.170	8.177.114	12.777.284
	Kırgızistan	504.710	22.423	527.133
	Özbekistan	1.057.699	188.556	1.246.255
	Tacikistan	365.823	46.392	412.215
	Türkmenistan	920.257	243.690	1.163.947
	Toplam	7.448.659	8.678.175	16.126.834
2014-2018	Kazakistan	3.912.496	5.345.520	9.258.016
	Kırgızistan	166.822	36.496	203.318
	Özbekistan	1.101.422	90.770	1.192.192
	Tacikistan	97.099	40.336	137.435
	Türkmenistan	955.643	126.032	1.081.675
	Toplam	6.233.482	5.639.154	11.872.636
2018-2022	Kazakistan	3.871.336	8.169.324	12.040.660
	Kırgızistan	165.902	35.990	201.892
	Özbekistan	1.657.083	385.593	2.042.676
	Tacikistan	171.946	6.353	178.299
	Türkmenistan	220.323	118.307	338.630
	Toplam	6.086.590	8.715.567	14.802.157

Kaynak: Eserin müellifi tarafından Uluslararası Ticaret Merkezinin resmi çevrim içi sayfasındaki verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır [<https://www.trademap.org/Index.aspx>, (03.10.2023)].

ABD'nin Orta Asya ülkeleri ile dış ticaret verileri incelendiğinde, 2002-2006 döneminde, Amerika'nın bölge ülkeleri ile toplam dış ticaret hacminin 8,8 milyar dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir. 2018-2022 dönemine bakıldığında ise bu rakamın 14,8 milyar dolar ile neredeyse ikiye katlandığı dikkat çekmektedir. Her ne kadar ABD ve bölge ülkeleri arasındaki dış ticaret hacmi 2014-2018 dönemi haricinde sürekli bir artış göstermiş olsa da bu tutarlar diğer büyük güçler olan Rusya ve Çin ile kıyaslandığında deveye kulak misali kalmaktadır. Bölge ülkeleri arasında ABD ile yaptığı dış ticaret hacmi en yüksek seyreden ülke Kazakistan olarak dikkat çekmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında ise söz konusu ülkeden gerçekleştirilen yeraltı kaynakları ithali büyük rol oynamaktadır (bk. Tablo 1).

Yardımlar ve Hibeler

ABD, bölge ülkelerinin Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİT) ile diğer Batılı örgütlere iştirak etmelerini desteklemiştir. Amerikan Kongresi, Bush döneminde 24 Ekim 1992 tarihinde bölge ülkelere ekonomik yardım yapmak amacıyla⁷⁵ “Özgürlüğe Destek Yasası” adı verilen hukuki bir belgeyi onaylamıştır. Böylelikle Orta Asya devletlerinin demokratikleşmelerinin sağlanması, bölgeye insani yardım yapılması ve serbest pazar ekonomisi için gerekli şartların oluşturulması maksadıyla ticaret ve yatırım fonları meydana getirmek kolaylaşmıştır.⁷⁶

Yukarıda bahsi geçen yasanın yürürlüğe girdiği yıl olan 1992'den 1999'a kadar geçen sürede Washington yönetiminin bölge başkentlerine yaptığı yardım miktarı 2,3 milyar doları aşmıştır. Yardımlar esas itibarıyla iki sınıfa ayrılarak verilmiştir. Birinci sınıfta genelde “ticaret, finansman ve sigortacılık” kapsamında Orta Asya'da yatırım yapmak isteyen ABD'li şirketleri desteklemek amacıyla Amerikan İhracat-İthalat Bankası, ABD Tarım Bakanlığı, Okyanus Ötesi Özel Yatırım Şirketi ve USAID gibi kurumların açmış oldukları krediler ve verdikleri teminatlar yer almıştır. Bu kapsamda en çok yardımı Özbekistan hükûmeti ve bu ülkede yatırım yapan şirketler almış, bunu ise sırasıyla Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan takip etmiştir. İkinci sınıftaki yardımlar ise doğrudan ilgili ülkelerin hizmetine sunulmuştur. Bu kategoride yer alan yardımlar ise “Özgürlüğü Destekleme Yasası” kapsamında USAID ile bazı bakanlıklar ve ajanslar tarafından yapılmıştır. A'dan Z'ye birçok alanı kapsayan faaliyetler için yapılan bu yardımlar 632,03 milyon doları bulmuştur. Amerikalılar, Orta Asya ülkelerine nükleer enerjinin ve silahların kontrolüne dair yardımlar yaptıkları gibi, gıda, silahsızlanma ve askerî eğitim alanlarında da destekler vermişlerdir. Bu yardımlar çerçevesinde Kırgızistan 253,72 milyon dolarla en fazla yardım alan ülke sıfatına nail olmuştur. Bu ülkeyi ise sırasıyla Kazakistan (230,24 milyon), Tacikistan (183,47 milyon), Türkmenistan (111,23 milyon) ve Özbekistan (45,81 milyon dolar) takip etmiştir.⁷⁷ Diğer yandan ABD beş Orta Asya ülkesine

⁷⁵ Telatar, Gökhan, Orta Asya'da Güvenlik Sorunları 11 Eylül Sonrası Rusya-ABD Rekabeti ve Bunun Orta Asya Güvenliğine Etkileri, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2005, s.151.

⁷⁶ Çınar ve Kesici, a.g.e., s.175.

⁷⁷ Erhan, Çağrı, ABD'nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımları, Stradigma, Sayı 9, Ekim 2003, s.9-10.

1992-2014 yılları arasında ekonomik ve askerî alanlarda toplam olarak 6,8 milyar dolar civarında bir yardım yapmıştır.⁷⁸

Amerikan hükümetlerinin 2008-2019 yılları arasında Tacikistan'a yapmış oldukları toplam yardım miktarı ise 423,6 milyon doları bulmuştur.⁷⁹ Diğer yandan ABD 2007-2017 döneminde Tacikistan'da özel sektöre 167,9 milyon doları hibe, 296,0 milyon doları ise kredi şeklinde olmak üzere toplam 463,9 milyon dolarlık bir meblağ ayırmıştır.⁸⁰ Diğer yandan Amerikalıların 2019 yılında Orta Asya ülkelerinde yapmış oldukları doğrudan yatırımlar büyükten küçüğe doğru Özbekistan (82 milyon dolar), Tacikistan (43 milyon dolar), Türkmenistan (40 milyon dolar), Kırgızistan (38 milyon dolar) ve Kazakistan (36 milyar dolar) şeklinde sıralanmaktadır.⁸¹ ABD'nin Şubat 2020'de kabul ettiği Orta Asya Strateji Belgesine (2019-2025) göre bölge ülkelerinde barış ve güvenliği, demokratik reformları ve ekonomik büyümeyi desteklemek ve insani ihtiyaçları karşılamak maksadıyla 9 milyar doların üzerinde doğrudan yardımlar yapılmıştır. Diğer yandan ABD özel sektörü de Orta Asya ülkelerinde 31 milyar doların üzerinde yatırım gerçekleştirmiştir. Amerikalılar Orta Asya'nın sınır güvenliğine 90 milyon doların üzerinde yatırım yaparlarken güvenlik ve çevre gibi alanlarda C5+1 projeleri kapsamında 34 milyon doları aşkın yardımlar gerçekleştirmişlerdir. Diğer yandan ABD, Orta Asya ülkeleri ile 40 binden fazla öğrenci ve profesyonel değişim programı finanse etmiştir.⁸²

Tablo 2: USAID'nin Orta Asya Ülkelerine Yapmış Olduğu Yardımlar/Yatırımlar (2017-2022)

Ülkeler					
Yıl	Kazakistan	Kırgızistan	Özbekistan	Tacikistan	Türkmenistan
2017	14.620.861	40.820.380	7.221.857	26.068.140	2.207.210
2018	12.849.518	40.086.072	7.744.407	28.571.539	2.212.137
2019	11.447.049	32.767.711	13.333.227	28.065.817	2.499.158
2020	11.675.165	35.307.812	16.237.471	28.023.946	3.338.077
2021	10.012.451	39.421.155	28.437.926	35.398.119	2.951.630
2022	6.502.211	41.685.096	37.622.598	50.243.788	4.110.299
Toplam	67.107.255	230.088.226	110.597.486	196.371.349	17.318.511

Kaynak: Eserin müellifi tarafından USAID resmi çevrim içi sayfasındaki verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır [https://results.usaid.gov/results, (19.10.2023)].

Yukarıdaki Tablo 2'den anlaşılacağı üzere USAID 2017 ve 2022 yılları arasında en fazla harcamayı Kırgızistan'a yapmıştır. Türkmenistan ise 17,3 milyon dolarlık bir meblağ ile harcamalardan en az yararlanan ülke sıfatına sahip olmuştur. Ayrıca USAID

⁷⁸ Rumer, Eugene vd., US Policy Toward Central Asia 3.0, Carnegie Endowment for International Peace, 25 Ocak 2016, <https://carnegieendowment.org/2016/01/25/u.s.-policy-toward-central-asia-3.0-pub-62556>, (30.10.2022).

⁷⁹ Türk, a.g.e., s.110.

⁸⁰ Türk, a.g.e., s.108.

⁸¹ Boltuc, Silvia, Geopolitics of The US Strategy in Central Asia, Geopolitical Report, SpecialEurasia, 22 Kasım 2021, <https://www.specialeurasia.com/2021/11/22/us-strategy-central-asia/>, (20.12.2022).

⁸² United States Strategy for Central Asia 2019-2025: Advancing Sovereignty and Economic Prosperity, U.S. Department of State, 5 Şubat 2020, <https://www.state.gov/united-states-strategy-for-central-asia-2019-2025-advancing-sovereignty-and-economic-prosperity/#:~:text=The%20United%20States'%20primary%20strategic,international%20investment%3B%20and%20has%20strong%2C>, (20.12.2022).

Özbekistan'a Aral Denizi'ni ihya etmek amacıyla Kasım 2022'de 1,6 milyon dolarlık özel bir yardım ayırmıştır.⁸³

Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Jomart Tokayev 28 Şubat 2023 tarihinde ülkesine en fazla yatırım yapan ülkenin ABD olduğunu açıklamıştır.⁸⁴ Amerikalıların bildirdiklerine göre 1992 yılından bu yana ülkeleri; Tacikistan (2 milyar doların üzerinde)⁸⁵, Türkmenistan (493 milyon dolar)⁸⁶, Kazakistan (2,8 milyar dolar)⁸⁷, Kırgızistan (2,1 milyar dolar)⁸⁸ ve Özbekistan (1,6 milyar dolar)⁸⁹ gibi ülkelere önemli miktarlarda yardımlarda bulunmuştur. Diğer yandan ABD Orta Asya ülkelerini korona-19 salgını bağlamında da desteklemiştir. Washington yönetimi 2021 yılında Kırgızistan'a 458.640⁹⁰ Tacikistan'a 4.144.300⁹¹ ve Özbekistan'a 9.625.770⁹² adet korona-19 aşısı göndermiştir. Bunların haricinde 2021'de Kazakistan'a 4,8 milyon dolar⁹³ Türkmenistan'a 920 bin dolar⁹⁴ Kırgızistan'a 7,8 milyon dolar⁹⁵ Tacikistan'a 6,3 milyon dolar⁹⁶ Özbekistan'a 7,6 milyon dolar⁹⁷ korona-19 yardımı yapmıştır.

ABD'nin Güney ve Orta Asya İşleri'nden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Donald Lu, Mayıs 2022'de Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'da temaslarda bulunmuştur. 6-11 Kasım 2022 tarihleri arasında da Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ı ziyaret etmiştir. Lu yapmış olduğu bu ikinci görüşmelerde ise Orta Asya ülkelerine 2 farklı destek programı sunmuştur. İlki 26 Eylül 2022 tarihinde New York'ta düzenlenen C5+1 toplantısında da dile getirilen 25 milyon dolar civarındaki bir yardım programıdır. Böylece bölge ülkelerinin ekonomilerinin güçlendirilmesi hedeflenmiştir.

⁸³ USAID Broadens Aral Sea Restoration Project with \$1.6 Million in Funding for Uzbekistan, United States Agency for International Development, 10 Kasım 2022, <https://www.usaid.gov/uzbekistan/press-releases/nov-10-2022-usaid-broadens-aral-sea-restoration-project-16-million>, (03.04.2023).

⁸⁴ ABD Dışişleri Bakanı Blinken Tokayev ile Görüştü, SonDakika.com, 28 Şubat 2023, <https://www.sondakika.com/dunya/haber-abd-disisleri-bakani-blinken-tokayev-ile-gorustu-15665412/>, (07.03.2023).

⁸⁵ Tajikistan, United States Department of State, Foreign Assistance Fact Sheet, Aralık 2021, https://www.state.gov/wp-content/uploads/2022/02/Tajikistan_-FY-2020-Country-Assistance-Fact-Sheet.pdf, (28.12.2022).

⁸⁶ Turkmenistan, United States Department of State, Foreign Assistance Fact Sheet, Aralık 2021, https://www.state.gov/wp-content/uploads/2022/02/Turkmenistan_FY-2020-Country-Assistance-Fact-Sheet.pdf, (28.12.2022).

⁸⁷ Kazakhstan, United States Department of State, Foreign Assistance Fact Sheet, Aralık 2021, https://www.state.gov/wp-content/uploads/2022/02/Kazakhstan_FY-2020-Country-Assistance-Fact-Sheet.pdf, (28.12.2022).

⁸⁸ Kyrgyz Republic, United States Department of State, Haziran 2021, https://www.state.gov/wp-content/uploads/2021/09/Kyrgyz-Republic_FY-2020-Country-Assistance-Fact-Sheet.pdf, (28.12.2022).

⁸⁹ Uzbekistan, United States Department of State, Foreign Assistance Fact Sheet, Haziran 2021, https://www.state.gov/wp-content/uploads/2021/09/Uzbekistan_FY-2020-Country-Assistance-Fact-Sheet.pdf, (28.12.2022).

⁹⁰ Kyrgyzstan, United States Department of State, <https://www.state.gov/countries-areas/kyrgyzstan/>, (11.12.2022).

⁹¹ Tajikistan, United States Department of State, <https://www.state.gov/countries-areas/tajikistan/>, (11.12.2022).

⁹² Uzbekistan, United States Department of State, <https://www.state.gov/countries-areas/uzbekistan/>, (11.12.2022).

⁹³ Kazakhstan, United States Department of State, Foreign Assistance Fact Sheet.

⁹⁴ Turkmenistan, United States Department of State, Foreign Assistance Fact Sheet.

⁹⁵ Kyrgyz Republic, United States Department of State, Foreign Assistance Fact Sheet.

⁹⁶ Tajikistan, United States Department of State, Foreign Assistance Fact Sheet.

⁹⁷ Uzbekistan, United States Department of State, Foreign Assistance Fact Sheet.

Amerikalıların Orta Asya bölgesine dair tasarladıkları ikinci bir destek programı ise 16,5 milyon dolar değerinde gıda güvenliğinin sağlanmasına yönelik bir adım olmuştur.⁹⁸

Enerji

ABD'nin enerji politikası, mümkün mertebe kendi kaynaklarının korunmasına odaklandığından ihtiyaç duyduğu enerjiyi başka bölgelerden temin etmeye büyük önem vermektedir. Bu bağlamda Amerikalılar Orta Asya ülkeleri bağımsızlıklarını kazandıktan sonra Hazar havzasındaki enerji kaynaklarının Batı'ya nakline öncelik vermişlerdir. Bu minvalde ABD yönetimi söz konusu ülkelerin demokratikleşmelerine ve serbest piyasa ekonomisini benimsemelerine destek vermektedir. Esasında bu girişimler vasıtasıyla Orta Asya devletleri Rusya'nın yörüngesinden çıkarılmaya çalışılmaktadır.⁹⁹

Bu şartlar altında Amerikalılar bilhassa Kazakistan'daki petrol ve doğal gaz sahalarında önemli yatırımlar yaparak bu kaynaklar üzerinde denetim kurmaya gayret etmişlerdir. Söz gelimi ABD'li petrol şirketleri olan Exxonmobil ile Chevron, Tengiz, Karaçaganak ve Kaşhagan petrol yataklarında arama/üretim/taşıma/pazarlama faaliyetleri yürütmüşler ve yürütmektedirler.¹⁰⁰ Amerikalılar Hazar havzasındaki petrol ve doğal gaz kaynaklarının Rusya Federasyonu ve İran'ın tam kontrolü altına girmesini engellemeye çalışarak bu kaynakların bahsi geçen ülkeler dışındaki güzergâhlardan uluslararası pazarlara ulaştırılmalarını desteklemektedirler. ABD yönetimi, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı projesinin mimarı olarak bu hat üzerinden Kazakistan'ın uluslararası pazarlara petrol sevk etmesini sağlayarak bir nebze de olsa Rus tekeli kırılmaya çalışmıştır. Bunun haricinde Washington, Türkmen doğal gazının Hindistan ve Pakistan'a naklini gerçekleştirecek bir doğal gaz boru hattı projesi olan TAPI'yı desteklemektedir.¹⁰¹ Ayrıca Trans Afgan Boru Hattı ve TANAP Doğal Gaz Boru Hattı da Amerikalıların söylem düzeyinde destekledikleri projeler arasındadır.¹⁰² Amerikalılar açısından petrolü Orta Doğu ve Hazar bölgesinden ithal etmek, ülke içinde üretmekten daha ucuza mal olduğu için Hazar havzasına büyük önem atfedilmektedir. Bu bağlamda ABD yönetimi Hazar havzasındaki enerji kaynaklarının Batılı ülkelere naklini sağlayacak boru hatlarının Gürcistan ve Türkiye üzerinden geçmesini arzulamaktadır.¹⁰³

Amerikalıların Orta Asya'da enerji alanında önem verdikleri hususlardan bir diğeri ise elektrik enerjisi üretiminin desteklenmesidir. Söz gelimi, ABD 2016 yılında Yeni İpek Yolu projesi kapsamında, Kırgızistan-Tacikistan-Afganistan-Pakistan güzergâhına elektrik

⁹⁸ Çalışkan, Göktuğ, ABD'nin Orta Asya'ya Artan İlgi ve Yeni Ekonomik Girişimi, ANKASAM, 9 Aralık 2022, <https://www.ankasam.org/abd-nin-orta-asyaya-artan-ilgi-ve-yeni-ekonomik-girisimi/>, (25.07.2023).

⁹⁹ Çınar, Sertan ve Göçer, İsmet, Yeni Soğuk Savaşa Doğru: Küresel Enerji Politikaları, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, Nisan 2014, s.24.

¹⁰⁰ Şakı, Çağlar, Büyük Güçler Politikasında Orta Asya Enerji Kaynakları: Jeopolitik Mücadele, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018, s.106-107.

¹⁰¹ Budak, Türkan, Orta Asya'da Küresel Jeoekonomik Rekabet ve Türkiye, Bilge Strateji, Cilt 5, Sayı 9, Güz 2013, s.132.

¹⁰² Malikova, Sabina, Orta Asya'daki Güç Mücadelesinin Ekonomik Boyutu, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2021, s.39.

¹⁰³ Hekimoğlu, Asem, "Uluslararası Dengeler Bağlamında Orta Asya'daki Enerji Politikaları", Kafkasyalı, M. Savaş (ed.), Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, 2012, s.297.

enerjisi ihracını öngören CASA 1000 adlı bir projeyi başlatmıştır.¹⁰⁴ Diğer yandan Türkmenistan-Afganistan-Pakistan (TAP) elektrik hattı projesinin ilk kısmının temel atma töreni ise Şubat 2020’de gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁵ Esasen ABD hükümetinin uygulamaya koyduğu Yeni İpek Yolu projesi, Çin’in Kuşak-Yol ve AB’nin TRACECA girişimleri gibi Orta Asya’nın enerji ve ulaştırma alt yapısını tahkim edecek girişimlere odaklanmıştır. Bu minvalde boru hatları, yeni ulaşım güzergâhları ve elektrik ihraç hatlarının inşasına öncelik verilmiştir.¹⁰⁶ Esasında ABD, 1990’ların başında Orta Asya bölgesinin petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynakları üzerinde kurduğu nüfuzunu hâlen sürdürmektedir. Amerikalıların bu üstünlüklerinin altında Exxon Mobile, Chevron, Royal Dutch Shell gibi Anglo-Amerikan kökenli enerji şirketlerinin faaliyetleri yatmaktadır.¹⁰⁷

Orta Asya’da ABD, Rusya ve Çin Rekabeti

Rusya ve Çin, Orta Asya’da ABD’ye karşı birlikte hareket etmektedirler ki bu durum Amerikalıların uygulamaya koydukları Yeni İpek Yolu projesinin başarısız olmasına yol açmıştır. Çünkü Moskova Orta Asya coğrafyasında siyasi ve askerî alanlarda, Pekin ise ekonomik sahada en etkili güç konumundadır. Böylece Rusya ve Çin bölgede Amerika’nın etkisini kırmak amacıyla iş birliği yapmaktadırlar. Örneğin söz konusu ülkelerin liderleri, Kuşak ve Yol ile Avrasya Ekonomik Birliği kapsamında iş birliğine yönelik ortak bir bildiri yayımlamışlardır. Dahası Vladimir Putin, Nisan 2019’da İkinci Kuşak ve Yol Forumu’nda yaptığı konuşmada Pekin’in Kuşak ve Yol projesi ile Moskova’nın “Büyük Avrasya Ortaklığı” kurma düşüncesinin uyum içinde olduklarını dile getirmiştir.¹⁰⁸ Diğer yandan Çin ilk defa 18-19 Mayıs 2023 tarihleri arasında Şian’da düzenlenen Çin-Orta Asya Ülkeleri Zirvesinde bölgedeki aktörlerle ekonomik ve siyasi ilişkilerini derinleştirmek suretiyle söz konusu ülkeler üzerinde tahakküm kurabileceğinin işaretlerini vermiştir.¹⁰⁹ Çin’in Orta Asya ülkelerine verdiği kredilerin haricinde bölge ülkeleri ile yüksek dış ticaret hacmi de dikkate alındığında bu ülkenin söz konusu coğrafyadaki etkisi daha iyi anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere ABD’nin Orta Asya’daki etkisi Rusya ve Çin’in gerisinde kalmaktadır. Bu minvalde Amerikalıların Çinlilerin geliştirdikleri Tek Kuşak Tek Yol projesi karşısında çaresiz kaldıkları söylenebilir. ABD’nin İpek Yolu projesi bağlamında Orta Asya politikalarında başarısız olmasının en büyük nedeni Rusya ve Çin olup, söz konusu devletlerin Amerika’ya karşı ortak hareket etmesiyle,

¹⁰⁴ Ryskulova, Kalmira, Uluslararası İş Birliği Projeleri ve Orta Asya: Bağımsızlıkları Koruyacak Güç Dengesi İçin Arayışlar, Asya Araştırmaları Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, Haziran 2020, s.78.

¹⁰⁵ Pakistan’dan Afganistan’a Bölgesel Bağlantı ve Altyapı Projeleri Vurgusu, SonDakika.com, 29 Temmuz 2022, <https://www.sondakika.com/haber/haber-pakistan-disisleri-bakani-bilaval-butto-zerdari-afganistan-daki-taliban-gecici-15119605/>, (18.08.2022).

¹⁰⁶ Yalçınkaya, Alaeddin ve Güzel, Mehmet, Bölgeselleşme Örnekleri Olarak TRACECA, Avrasya Ekonomik Birliği, Yeni İpek Yolu ve Kuşak Yol, Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi, Cilt 6, Sayı 12, Haziran 2021, s.115.

¹⁰⁷ Çiftçi, Orhan, Çin’in Enerji Jeopolitiğinde Artan Rolü ve ABD’nin Enerji Politikasının Yeniden Şekillenmesi, Güvenlik Çalışmaları Dergisi, Cilt 21, Sayı 1, Yıl 21, Haziran 2019, s.97.

¹⁰⁸ Alkan, Seda Öztekin, Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Avrasya’da Güç Mücadelesi: ABD’nin Rusya ve Çin’e Karşı Orta Asya Politikası, Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2019, s.77-78.

¹⁰⁹ Çin İlk Kez Düzenlediği Zirveyle Orta Asya’da Hamilik Rolünün İşaretini Verdi, SonDakika.com, 22 Mayıs 2023, <https://www.sondakika.com/haber/haber-cin-ilk-kez-duzenledigi-zirveyle-orta-asya-da-15935634/>, (23.05.2023).

Washington'un bölgede yürüttüğü politikalar sonuçsuz kalmıştır. Washington yönetimi Kazakistan'da Ocak 2022'de patlak veren isyan girişiminde herhangi bir inisiyatif almamıştır. Bu ve benzeri durumlar ABD'nin Orta Asya'daki etkisinin zayıf olduğunu göstermektedir.

ABD, Çin hükûmetini köşeye sıkıştırmak amacıyla Uygur meselesini uluslararası camiada sürekli olarak gündeme getirmektedir. Ancak başta İslam ülkeleri olmak üzere birçok üçüncü dünya ülkesinin bu önerilere destek vermemesi nedeniyle Amerikalılar amaçlarına nail olamamaktadırlar. Diğer yandan Çin bölge ülkelerindeki otoriter ve totaliter rejimleri desteklemektedir. Özellikle milliyetçi hükûmetlerin iktidara gelme ihtimallerine karşı bir tutum sergilemektedir. Çünkü Çinliler böyle bir durumda Doğu Türkistan meselesinin uluslararası bir boyut kazanacağından çekinmektedirler. Ayrıca Çin ve Rusya ŞİÖ bünyesinde de Amerikan karşıtlığı yaparak bölge ülkelerini kendi yörüngelerinde tutmaya gayret etmektedirler.

Sonuç

ABD'nin Orta Asya politikasının temelleri; enerji, güvenlik ve demokrasi üzerinde yükselmektedir. Washington'un bölge başkentleri ile 1990'lı yıllardaki diplomatik ilişkilerini hükûmetlerden ziyade çok uluslu petrol ve doğal gaz şirketleri belirlemiştir. Bu durum bölgede Amerikalı enerji şirketlerinin çıkarlarının önde gittiğini göstermektedir. ABD'nin, Orta Asya'nın petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynakları üzerinde 1990'ların başında kurduğu etkinliği hâlen devam etmektedir. Amerikalıların bu üstünlüklerinin altında Exxon Mobile, Chevron, Royal Dutch Shell gibi Anglo-Amerikan kökenli enerji şirketlerinin faaliyetleri yatmaktadır. Bu minvalde ABD'nin Orta Asya'daki faaliyetlerinin belkemiğini diplomatik ve ticari alanların oluşturduğu söylenebilir.

11 Eylül Olaylarından sonra ABD'nin Orta Asya politikasında güvenlik noktainazarından öne çıkan temel parametreler; Hazar Havzası enerji kaynaklarına sorunsuz ulaşım, Orta Asya'da başka bir devletin hegemonya kurmasının önüne geçilmesi, Orta Asya'daki sorunların diğer bölgelere sıçramasına engel olma; bölgede çatışmalara ve/veya iç savaşlara mahal verilmemesi; kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi ve dini aşırılık yanlısı grupların bölgedeki etkinliklerinin önüne set çekilmesi biçiminde ortaya koyulabilir. Her ne kadar ABD Ağustos 2021'de Afganistan'dan askerlerini çekmiş olsa da Orta Asya ülkelerindeki askerî mevcudiyetini güçlendirmeye çalışmaktadır.

KAYNAKÇA

Abdrakhmanova, Zaira, Orta Asya'da Bölgesel Birlik Tartışmaları ve Türkiye, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.

Alkan, Seda Öztekin, Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Avrasya'da Güç Mücadelesi: ABD'nin Rusya ve Çin'e Karşı Orta Asya Politikası, Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2019.

Alred, Lance vd., US Policy Towards Central Asia Under Trump, Revista UNISCI Journal, Sayı 45, Ekim 2017, s.41-66.

Amanov, Şatlık, Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Asya Politikası, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007.

Aras, Bülent ve Çolak, İhsan, Amerika-Orta Asya İlişkileri, Avrasya Etüdüleri, Cilt 3, Sayı 3, Sonbahar 1996, s.57-72.

Arı, Tayyar ve Pirinççi, Ferhat, "11 Eylül'ün Gölgesinde Orta Asya'ya Yönelik Amerikan Politikası", Arı, Tayyar (der.), Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine, MKM Yayıncılık, 1. Baskı, Bursa, 2010, s.295-324.

Aydın, Aydın, Küresel Mücadele Politikaları: Orta Asya'da Rusya, ABD ve Çin, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Cilt 6, Sayı 13, 2015, s.1-11.

Bağbaşıoğlu, Arif, Beyond Afghanistan NATO's Partnership with Central Asia and South Caucasus: A Tangled Partnership?", Journal of Eurasian Studies, Cilt 5, Sayı 1, 2014, s.88-96.

Bahadır, Tural, Amerika Birleşik Devletleri, Orta Asya ve Yeni Büyük Oyun, Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, Ocak 2014, s.15-28.

Bonnenfant, Işık Kuşçu, "Türk Cumhuriyetleri ve Amerikan Dış Politikası", Yıldız, Fırat (ed.), 30. Yılında Türk Cumhuriyetleri Küresel Politika, Nobel Akademik Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara, 2021, s.151-168.

Bozkurt, Giray Saynur, Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'da Kadife Devrimler, Karadeniz Araştırmaları, Sayı 9, Bahar 2006, s.151-167.

-----, Bağımsız Devletler Topluluğu'nda Renkli Devrimler-Kırgızistan Örneği, Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 2006, s.118-138.

Budak, Türkan, Orta Asya'da Küresel Jeoekonomik Rekabet ve Türkiye, Bilge Strateji, Cilt 5, Sayı 9, Güz 2013, s.125-142.

Cooley, Alexander, Ordering Eurasia: The Rise and Decline of Liberal Internationalism in the Post-Communist Space, Security Studies, Cilt 28, Sayı 3, 2019, s.588-613.

Çalışkan, Burak, ABD'nin Yeni Orta Asya Stratejisinin İpuçları, İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 11 Mart 2020, s.1-3.

Çelik, Tayfun, Orta Asya Güvenlik Sorunları ve NATO'ya Yansımaları, Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, Temmuz 2012, s.27-50.

Çınar, B. Bulut ve Kesici, Abdulkayyum, ABD'nin Hazar Enerji Politikası ve Türkiye, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı 33, Ekim 2005, s.165-188.

Çınar, Burak, Tarihte Üçüncü Güç ve Orta Asya Enerji Savaşları, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt 4, Sayı 8, 2008, s.21-44.

Çınar, Sertan ve Göçer, İsmet, Yeni Soğuk Savaşa Doğru: Küresel Enerji Politikaları, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, Nisan 2014, s.16-29.

Çiftçi, Orhan, Çin'in Enerji Jeopolitiğinde Artan Rolü ve ABD'nin Enerji Politikasının Yeniden Şekillenmesi, Güvenlik Çalışmaları Dergisi, Cilt 21, Sayı 1, Yıl 21, Haziran 2019, s.79-98.

Çolakoğlu, Selçuk, 11 Eylül Sonrası Değişen Avrasya Dengeleri ve Çin-Orta Asya İlişkileri, OAKA, Cilt 1, Sayı 2, 2006, s.38-55.

Dunn, Maj Jonattan, Rethinking American Strategy in Central Asia, US Air Force Institute For National Security Studies, Usaf Academy, Colorado, 2007.

Erdoğan, Aysel, Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Sonra Orta Asya'da Gerçekleşen Yeni Büyük Oyun, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt 9, Sayı 2, 2020, s.989-1015.

Erhan, Çağrı, ABD'nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımları, Stradigma, Sayı 9, Ekim 2003, s.1-21.

-----, ABD'nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül'ün Etkileri, Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi, Cilt 1, Sayı 3, Güz 2004, s.123-149.

Erol, Mehmet Seyfettin, Orta Asya'da Güvenlik Sorunları, Türkiyat Araştırmaları, Sayı 1, Güz 2004, s.85-112.

Gürdal, Elif, Orta Asya'nın Amerikan Hegemonyasına Eklemlenmesi ve Bu Süreçte ABD'nin Enerji Politikaları, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu, 2014.

Hasanoğlu, Murteza ve Memmedov, Asim, Sivil Darbelerde Yabancı STK'ların Rolü: Gürcistan ve Kırgızistan Örnekleri, Turkish Studies, Cilt 12, Sayı 16, 2017, s.277-288.

Hekimoğlu, Asem, "Uluslararası Dengeler Bağlamında Orta Asya'daki Enerji Politikaları", Kafkasyalı, M. Savaş (ed.), Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, 2012, s.267-310.

İpek, Pınar, Challenges for Democratization in Central Asia: What Can the United States Do?, Middle East Policy, Cilt 14, Sayı 1, 2007, s.95-106.

Kafkasyalı, M. Savaş, "Orta Asya'da Güç ve Zihniyet", Kafkasyalı, M. Savaş (ed.), Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk Kazak Üniversitesi, Ocak 2012, s.15-52.

Kalyoncu, Hüseyin ve Amanov, Shatlyk Orta Asya Enerji Kaynakları ve Enerji Bağlamında ABD'nin Orta Asya Politikası, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 7, Sayı 2, Aralık 2010, s.38-71.

Kanapıyanova, Zhuldyz, The US and Russian Policy Toward Central Asia in The Framework of The Geopolitical Theory, Eurasian Research Journal, Cilt 2, Sayı 2, Temmuz 2020, s.55-68.

Kasım, Mehmetali, Çin ve Amerika Rekabetinde Orta Asya'nın Konumu, Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, Cilt 46, Yaz 2020, s.302-315.

Kireççi, M. Akif, Türk Cumhuriyetleri'nin Bağımsızlıklarının 20. Yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Asya Politikaları, Yılmaz, Murat (ed.), Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Temmuz 2011, s.1-66.

Kurtbağ, Ömer, Soğuk Savaş'ın Sonundan Günümüze ABD'nin Türkistan Politikası, Türk Dünyası Araştırmaları, Cilt 129, Sayı 255, Kasım-Aralık 2021, s.379-404.

Küçük, Kayahan, ABD'nin Kırgızistan'daki Vakıfları, Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, Temmuz 2019, s.42-50.

Malikova, Sabina, Orta Asya'daki Güç Mücadelesinin Ekonomik Boyutu, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde, 2021.

- Nogayeva, Ainur, Yeni Dünya Düzeninde Orta Asya Bölgesinde Rusya, ABD ve Çin Arasında Stratejik Denge Arayışları, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009.
- , ABD'nin Orta Asya'daki Demokratikleştirme Politikaları: Araçlar, Devrim, Denemeleri ve Sonuçlar, OAKA, Cilt 5, Sayı 10, 2010, s.59-91.
- , ABD, Rusya ve Çin'in Nüfuz Mücadelesinde Orta Asya: Araçlar ve Süreçler, Bilig, Sayı 62, Yaz 2012, s.183-204.
- Özdaşlı, Esmé, Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi ve Küresel Etkileri, Turkish Studies, Cilt 10, Sayı 14, Güz 2015, s.579-596.
- Özkan, Gökhan, Soğuk Savaş Sonrası Orta Asya ve Kafkasya Ekseninde Türkiye-NATO-Rusya İlişkileri ve Türk Dış Politikasına Yansımaları, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 12, Sayı 1, 2010, s.109-132.
- Pirinççi, Ferhat, Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Orta Asya Politikası: Beklentiler ve Gerçeklikler, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 63, Sayı 1, 2008, s.207-235.
- Ryskulova, Kalmira, Uluslararası İş Birliği Projeleri ve Orta Asya: Bağımsızlıkları Koruyacak Güç Dengesi İçin Arayışlar, Asya Araştırmaları Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, Haziran 2020, s.65-86.
- Seçkin, Fatih, Başkan Obama Dönemi'nde ABD'nin Avrasya Bölgesi'ne Yönelik Politikalarının Analizi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2019.
- Somuncuoğlu, Anar, Bush Doktrininde Demokrasiyi Teşvik Politikası: Orta Asya Örneği, Gazi Türkiyat, Sayı 12, Bahar 2013, s.29-50.
- Şakı, Çağlar, Büyük Güçler Politikasında Orta Asya Enerji Kaynakları: Jeopolitik Mücadele, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018.
- Tazhibayev, R. ve Abdunazarov, B. A., Küresel Güçlerin Özbekistan Politikaları, УДК, 327, 2021, s.1-6.
- Telatar, Gökhan, Orta Asya'da Güvenlik Sorunları 11 Eylül Sonrası Rusya-ABD Rekabeti ve Bunun Orta Asya Güvenliğine Etkileri, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2005.
- Turan, İshak, Soğuk Savaş Dönemi Sonrası ABD'nin Asya-Pasifik Politikası Bağlamında ABD-Çin İlişkileri, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu, 2015.
- Türk, Fahri, Büyük Güçlerin Kıskaçındaki Ülke Tacikistan, Nobel Bilimsel, 1. Baskı, Ankara, 2022.
- Wishnick, Elizabeth, Growing US Security Interests in Central Asia, Strategic Studies Institute, Ekim 2002, s.1-49.
- Xianghong, Zeng, Analysis of The United States' New Central Asia Strategy, China International Studies, Mayıs/Haziran 2020, s.80-108.
- Yalçınkaya, Alaeddin ve Güzel, Mehmet, Bölgeselleşme Örnekleri Olarak TRACECA, Avrasya Ekonomik Birliği, Yeni İpek Yolu ve Kuşak Yol, Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi, Cilt 6, Sayı 12, Haziran 2021, s.100-124.

Çevrim İçi Kaynaklar

- ABD Başkanı Joe Biden, Orta Asya Liderleriyle C5+1 Toplantısında Bir Araya Geldi, SonDakika.com, 20 Eylül 2023, <https://www.sondakika.com/politika/haber-abd-baskani-joe-biden-orta-asya-liderleriyle-c5-1--16348770/>, (21.09.2023).

ABD Dışişleri Bakanı Blinken Tokayev ile Görüştü, SonDakika.com, 28 Şubat 2023, <https://www.sondakika.com/dunya/haber-abd-disisleri-bakani-blinken-tokayev-ile-gorustu-15665412/>, (07.03.2023).

ABD ve Orta Asya Devletlerinin Dışişleri Bakanları Kazakistan'da Bir Araya Geldi, SonDakika.com, 28 Şubat 2023, <https://www.sondakika.com/haber/haber-abd-ve-orta-asya-devletlerinin-disisleri-bakanlari-15665767/>, (07.03.2023).

Askeroğlu, Sabir, Kyrgyzstan: The US's Search for Allies in Central Asia, ANKASAM, 10 Haziran 2022, <https://www.ankasam.org/kyrgyzstan-the-s-search-for-allies-in-central-asia/?lang=en>, (30.10.2022).

Boltuc, Silvia, Geopolitics of The US Strategy in Central Asia, Geopolitical Report, Cilt 13, Sayı 9, 22 Aralık 2021, <https://www.specialeurasia.com/2021/11/22/us-strategy-central-asia/>, (20.12.2022).

Bozkurt, Giray Saynur, Kırgızistan'ın Küresel ve Bölgesel Güçler ile İlişkilerine Genel Bakış, TASAM, 17 Aralık 2013, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/26751/kirgizistanin_kuresel_ve_bolgesel_gucler_ile_iliskilerine_genel_bakis, (30.03.2023).

Çalışkan, Göktuğ, ABD'nin Orta Asya'ya Artan İlgisi ve Yeni Ekonomik Girişimi, ANKASAM, 9 Aralık 2022, <https://www.ankasam.org/abdnin-orta-asyaya-artan-ilgisi-ve-yeni-ekonomik-girisimi/>, (25.07.2023).

Çin İlk Kez Düzenlediği Zirveyle Orta Asya'da Hamilik Rolünün İşaretini Verdi, SonDakika.com, 22 Mayıs 2023, <https://www.sondakika.com/haber/haber-cin-ilk-kez-duzenlediği-zirveyle-orta-asya-da-15935634/>, (23.05.2023).

Engaging Citizens, Empowering Communities, Eurasia Foundation Network Yearbook, 2009, <https://www.eurasia.org/sites/default/files/2009%20EF%20Network%20Yearbook.pdf>, (31.03.2023).

Europe and Central Asia, Open Society Foundations, <https://www.opensocietyfoundations.org/what-we-do/regions/europe-and-central-asia#mapContainer>, (08.04.2023).

Hassan, Suud, Politics of Continuity and US Foreign Policy Failure in Central Asia, E-International Relations, 26 Ağustos 2020, <https://www.e-ir.info/2020/08/26/politics-of-continuity-and-us-foreign-policy-failure-in-central-asia/>, (30.10.2022).

Hoagland, Richard E. ve Repass, Michael S., Revitalizing US Diplomatic Engagement with Central Asia, The Diplomat, 24 Eylül 2021, <https://thediplomat.com/2021/09/revitalizing-us-diplomatic-engagement-with-central-asia/>, (30.10.2022).

Initiative to Combat Trafficking in Persons in Central Asia, Eurasia Foundation, <https://www.eurasia.org/project/initiative-to-combat-trafficking-in-persons-in-central-asia/>, (31.03.2023).

Joint Declaration of Partnership and Cooperation by the Five Countries of Central Asia and The United States of America, Samarkand, Uzbekistan, U.S. Department of State, 1 Kasım 2015, <https://2009-2017.state.gov/r/pa/prs/ps/2015/11/249050.htm>, (11.12.2022).

Joint Statement for C5+1 Ministerial of August 3, 2016, U.S. Department of State, 3 Ağustos 2016, <https://2009-2017.state.gov/r/pa/prs/ps/2016/08/260803.htm>, (11.12.2022).

Karakuzu, Taner, Hegemony and energy resources: example of Central Asia, VUZF Review, 2, 2017, s.115-117.

Karle, Prathamesh, Trump's Central Asia Policy, ORF, 4 Ağustos 2020, https://www.orfonline.org.translate.google/expert-speak/trump-central-asiapolicy/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=sc, (30.10.2022).

- Kazakhstan, United States Department of State, Foreign Assistance Fact Sheet, Aralık 2021, https://www.state.gov/wp-content/uploads/2022/02/Kazakhstan_FY-2020-Country-Assistance-Fact-Sheet.pdf, (28.12.2022).
- Kyrgyz Republic, United States Department of State, Foreign Assistance Fact Sheet, Haziran 2021, https://www.state.gov/wp-content/uploads/2021/09/Kyrgyz-Republic_FY-2020-Country-Assistance-Fact-Sheet.pdf, (28.12.2022).
- Kyrgyzstan, NDI, <https://www.ndi.org/eurasia/kyrgyzstan>, (04.04.2023).
- Kyrgyzstan, United States Department of State, <https://www.state.gov/countries-areas/kyrgyzstan/>, (11.12.2022).
- Mission, Vision and Values, United States Agency for International Development, <https://www.usaid.gov/about-us/mission-vision-values>, (05.01.2022).
- Müsteşar Yardımcısı Talbott'un Konuşması, Johns Hopkins İleri Uluslararası Çalışmalar Okulu, 21 Temmuz 1997, <https://1997-2001.state.gov/regions/nis/970721talbott.html>, (25.10.2022).
- Orta Asya Ülkeleriyle ABD Arasındaki C5+1 Diyalogu Başkanlar Seviyesine Çıktı, SonDakika.com, 19 Eylül 2023, <https://www.sondakika.com/haber/haber-orta-asya-ulkeleriyle-abd-arasindaki-c5-1-diyalogu-16345748/>, (21.09.2023).
- Orta Asya-ABD Devlet Başkanları Birinci Zirvesi New York'ta Gerçekleştirildi, SonDakika.com, 20 Eylül 2023, <https://www.sondakika.com/politika/haber-orta-asya-abd-devlet-baskanlari-birinci-zirvesi-ne-16349037/>, (27.09.2023).
- Our Mission, NDI, <https://www.ndi.org/mission>, (04.04.2023).
- Pakistan'dan Afganistan'a Bölgesel Bağlantı ve Altyapı Projeleri Vurgusu, SonDakika.com, 29 Temmuz 2022, <https://www.sondakika.com/haber/haber-pakistan-disisleri-bakani-bilaval-butto-zerdari-afganistan-daki-taliban-gecici-15119605/>, (18.08.2022).
- Rumer, Eugene vd., US Policy Toward Central Asia 3.0, Carnegie Endowment for International Peace, 25 Ocak 2016, <https://carnegieendowment.org/2016/01/25/u.s.-policy-toward-central-asia-3.0-pub-62556>, (30.10.2022).
- Social Innovation in Central Asia 2019-2024, Eurasia Foundation, <https://www.eurasia.org/project/social-innovation-in-central-asia/>, (31.03.2023).
- Soros Foundation-Kazakhstan, Soros.Kz, https://www.soros.kz/kk/about_us/soros_foundation_kazakhstan/, (08.04.2023).
- Sullivan, Charles, Yankees Go Home: America, Russia and Central Asia, CEPA, 16 Kasım 2021, <https://cepa.org/article/yankees-go-home-america-russia-and-central-asia/>, (30.10.2022).
- Suyundikov, Suinbay, ABD'nin Orta Asya Politikaları, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 2 Temmuz 2020, <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-merkezi/abd-nin-orta-asya-politikalari>, (30.10.2022).
- Tajikistan, United States Department of State, Foreign Assistance Fact Sheet, Aralık 2021, https://www.state.gov/wp-content/uploads/2022/02/Tajikistan_-FY-2020-Country-Assistance-Fact-Sheet.pdf, (28.12.2022).
- Tajikistan, United States Department of State, <https://www.state.gov/countries-areas/tajikistan/>, (11.12.2022).
- Trade Map, <https://www.trademap.org/Index.aspx>, (03.10.2023).
- Turkmenistan, United States Department of State, Foreign Assistance Fact Sheet, Aralık 2021, https://www.state.gov/wp-content/uploads/2022/02/Turkmenistan_FY-2020-Country-Assistance-Fact-Sheet.pdf, (28.12.2022).
- U.S. Relations with Kazakhstan, United States Department of State, <https://www.state.gov/u-s-relations-with-kazakhstan/>, (11.12.2022).

- U.S. Relations with Tajikistan, United States Department of State, 28 Temmuz 2022, <https://www.state.gov/u-s-relations-with-tajikistan/>, (11.12.2022).
- U.S. Relations with Turkmenistan, United States Department of State, 28 Temmuz 2022, <https://www.state.gov/u-s-relations-with-turkmenistan/>, (11.12.2022).
- U.S. Relations with Uzbekistan, United States Department of State, 26 Temmuz 2022, <https://www.state.gov/u-s-relations-with-uzbekistan/>, (11.12.2022).
- United States Foreign Policy in the States of Central Asia, The Brookings Institution, 12 Aralık 2002, <https://www.brookings.edu/events/united-states-foreign-policy-in-the-states-of-central-asia/>, (30.10.2022).
- United States Strategy for Central Asia 2019-2025: Advancing Sovereignty and Economic Prosperity, U.S. Department of State, 5 Şubat 2020, <https://www.state.gov/united-states-strategy-for-central-asia-2019-2025-advancing-sovereignty-and-economic-prosperity/#:~:text=The%20United%20States'%20primary%20strategic,international%20investment%3B%20and%20has%20strong%2C>, (20.12.2022).
- USAID Broadens Aral Sea Restoration Project with \$1.6 Million in Funding for Uzbekistan, United States Agency for International Development, 10 Kasım 2022, <https://www.usaid.gov/uzbekistan/press-releases/nov-10-2022-usaid-broadens-aral-sea-restoration-project-16-million>, (03.04.2023).
- USAID, <https://results.usaid.gov/results>, (19.10.2023).
- Uzbekistan, United States Department of State, Foreign Assistance Fact Sheet, Haziran 2021, https://www.state.gov/wp-content/uploads/2021/09/Uzbekistan_FY-2020-Country-Assistance-Fact-Sheet.pdf, (28.12.2022).
- Uzbekistan, United States Department of State, <https://www.state.gov/countries-areas/uzbekistan/>, (11.12.2022).
- Where We Work, NDI, <https://www.ndi.org/where-we-work>, (04.04.2023).
- Zhunisbek, Abulhairkhan, The New US National Security Strategy and Central Asia, Eurasian Research Institute, <https://www.eurasian-research.org/publication/new-u-s-national-security-strategy-and-central-asia/>, (20.12.2022).